

جزوه

اصول بانکداری

✓ شامل جزوات آموزشی درس اصول بانکداری

✓ ویژه آزمون های استخدامی و اخذ مدرک

لینک های مفید آزمون های استخدامی

خرید سوالات بانکداری	سوالات رایگان عمومی بانک ها با پاسخنامه
خرید درسنامه بانکداری	خرید سوالات عمومی بانک ها
خرید درسنامه دروس عمومی	شبکه های اجتماعی ایران عرضه (فایل های رایگان + تخفیفات هفتگی + اخبار)
(برای مشاهده هر بخش روی آن بزنید)	

بسم الله الرحمن الرحيم

خلاصه اصول بانکداری

تألیف محمود بهمنی، مهدی غفاری

فصل اول: روند تکامل بانکداری

بانکداری در ایران

الف_ موسسات صرافی

بانکداری در ایران در قرون وسطی و تا اوائل قرن نوزدهم منحصر به صرافی بود که با توجه به شرایط اقتصادی و سیاسی کشور گاه رونق مییافت و گاه کساد میشد. مهم ترین مؤسسات صرافی در آن دوره عبارت بودند از:

۱_ تجارتخانه برادران تومانیانس

۲_ تجارتخانه جمشیدیان

۳_ تجارتخانه جهانیان

۴_ شرکت اتحادیه

ب_ موسسات بانکی

تاریخ ۱۲۶۶ هجری شمسی بدلیل اینکه اولین مؤسسه بانکی به مفهوم واقعی و با آگاهی کامل به روشهای بانکی جدید و با فعالیتهای خود اصول اساسی بانکداری جدید را در ایران استوار نمود حائز اهمیت خاصی است.

۱- بانک جدید شرق

اولین بانکی که در ایران تأسیس گردید بانک جدید شرق بود که مرکزش در لندن و حوزه عملیاتش مناطق جنوبی آسیا بود این بانک بدون تخصیص هیچ گونه امتیازی در سال ۱۲۶۶ شمسی در تهران فعالیت خود را آغاز نمود.

۲- بانک شاهی ایران

از سال ۱۲۵۱ شخصی بنام بارون جولوس دورویتر مؤسس خبرگزاری رویتر انگلیسی به دربار ناصرالدین شاه راه یافت و چند سال بعد در سال ۱۳۶۷ هجری شمسی موفق به تحصیل امتیاز تأسیس بانک شاهی گردید .

۳- بانک استقراضی ایران

پس از واگذاری امتیاز تأسیس بانک شاهی یکی از اتباع دولت روسیه تزاری بنام ژاک پولیاکوف پیشنهاد تأسیس بانک استقراضی ایران را داد. بانک استقراضی پس از واگذاری به دولت ایران به بانک ایران موسوم گردید و به علت فقدان سرمایه نقدی و اشکالات بسیار زیادی که در وصول طلبهای خود داشت نتوانست احیا شود و نهایتاً ضمیمه بانک کشاورزی ایران گردید

۴- بانک عثمانی

این بانک یک بانک انگلیسی بود که در سال ۱۸۵۶ میلادی در کشور ترکیه تشکیل شد. در سال ۱۸۶۳ با کمک فرانسویان سرمایه آن افزایش یافت و به عنوان بانک مرکزی فعالیت میکرد در سال ۱۳۰۱ بانک عثمانی اقدام به تأسیس شعبه در شهرهای غربی ایران و تهران نمود این بانک در سال ۱۳۳۴ به فعالیت خود خاتمه داد.

تأسیس اولین بانک ایرانی

بانک سپه

اولین بانک ایرانی در چهاردهم اردیبهشت ماه سال ۱۳۰۴ بنام به منظور انجام امور مالی و به کار انداختن وجوه صندوق بازنشستگی درجه داران ارتش تأسیس گردید سپس بانک تعاونی سپه نامیده شد

سرمایه این بانک از محل وجوه بازنشستگی افراد ارتش تأمین گردید. گرچه هدف از تأسیس این بانک انجام دادن امور مالی ارتش بود معه‌ذا بانک سپه با ایجاد شعب در شهرستان ها به انجام عملیات بانکی از قبیل افتتاح حساب جاری نقل و انتقال پول در داخل کشور تنزیل بروات تجاری و ایجاد قرضه بانکی و غیره اقدام نمود و به صورت یک بانک فعال درآمد.

تاریخچه تأسیس بانک ملی ایران

پیشنهاد تشکیل بانک ملی با روش جدید بانکداری در ایران با فکر تشکیل یک بانک دولتی توأم ظاهر شد قبل از تشکیل بانکهای خارجی یکی از صرافان بزرگ بنام حاج محمد حسن امین دارالضرب ضمن اشاره به اهمیت بانک و نقش آن در پیشرفت امور صنعتی و اقتصادی کشورهای اروپایی پیشنهاد تأسیس یک بانک ایرانی با سرمایه مشترک دولت و ملت را به ناصرالدین شاه تقدیم کرد ولی متأسفانه این پیشنهاد قبول نشد. در سال ۱۳۸۵ دولت لایحه ای برای گرفتن وام تقدیم مجلس نمود. در مجلس اول نمایندگان ملت ضمن مخالفت شدید با استقراض از دول خارجی خواستار تأسیس یک بانک ایرانی شدند و اعلان تأسیس بانک ملی چهار روز بعد در روز نهم آذرماه سال ۱۲۸۵ انتشار یافت.

بر اثر وجود این تضاد در انجام دادن فعالیتهای بانک ملی و سایر شرایط موجود به خصوص توسعه دامنه فعالیتهای بانک ملی در کشور در سال ۱۳۳۹ وظایف و مسئولیتهای بانک ملی ایران تجزیه گردید و به موجب قانون بانکی و پولی کشور فعالیت های غیرانتفاعی بانک ملی از قبیل نشر، اسکناس صندوقداری دولت و نگهداری جواهرات ملی و نظارت بر عملیات بانکها و حفظ ارزش پول در سازمان مستقل دیگری بنام بانک مرکزی ایران متمرکز شد.

ملی شدن بانک ها

هدف دولت از ملی کردن، بانکها به عهده گرفتن اداره امور بانکها تحت ضرورت های اجتماعی و اقتصادی و حفظ منافع و مصالح جامعه و کشور بوده است. با توجه به شرایط فوق لایحه ملی شدن بانکها در تاریخ ۱۷ خردادماه ۱۳۵۸ توسط شورای انقلاب تصویب گردید براساس لایحه مذکور ۳۸ بانک و ۱۶ شرکت پس انداز و وام مسکن و دو شرکت سرمایه گذاری ملی اعلام شد و مالکیت آنها از بخش خصوصی سلب و متعلق به دولت گردید.

قانون ملی شدن بانکها

ماده ۱) برای حفظ حقوق و سرمایه های ملی و به کار انداختن چرخهای تولیدی کشور و تضمین سپرده ها و پس اندازهای مردم در بانکها ضمن قبول اصل مالکیت مشروع مشروط و با توجه به :

- نحوه تحصیل درآمد بانکها و انتقال سرمایه ها به خارج

- نقش اساسی بانکها در اقتصاد کشور و ارتباط طبیعی اقتصاد کشور با مؤسسات بانکی

- مدیون بودن بانکها به دولت و احتیاج آنها به سرپرستی دولت

__ لزوم هماهنگی فعالیت بانکها با سایر سازمانهای _کشور

__ لزوم سوق دادن فعالیت بانکها در جهت اداری و انتفاعی اسلامی

از تاریخ تصویب این ،قانون کلیه بانکها ملی اعلام میگردد و دولت مکلف است بلافاصله نسبت به تعیین مدیران بانک ها اقدام نماید.

ماده ۲) از این تاریخ تنها امضای مدیرانی که از طرف دولت برای بانک ها معین می گردند دارای اعتبار قانونی میباشد.

اداره امور بانکها

در پی ملی شدن ،بانکها تجدید نظر در ارکان بانکها مطرح گردید لذا لایحه قانونی اداره بانکها در تاریخ سوم مهرماه ۱۳۵۸ به تصویب شورای انقلاب اسلامی رسید که به موجب این لایحه ارکان بانکها به شرح ذیل مشخص گردید:

۱- مجمع عمومی بانکها

۲_ شورای عالی بانکها

۳- هیأت مدیره هر بانک

۴- مدیر عامل هر بانک

۵- بازرسان قانونی هر بانک

۱ - مجمع عمومی بانکها

مجمع عمومی بانکها از وزیر امور اقتصادی و دارایی وزیر صنایع، وزیر بازرگانی وزیر جهاد و کشاورزی وزیر مسکن و شهرسازی رئیس سازمان مدیریت و برنامه ریزی تشکیل می شود ریاست

مجمع عمومی بانکها با وزیر امور اقتصادی و دارایی و در غیاب وی با وزیر بازرگانی است مجمع عمومی بانکها به دو صورت عادی و فوق العاده تشکیل می گردد.

وظایف مجمع عمومی عادی بانک ها به شرح ذیل است:

- ۱_ استماع گزارش سالانه هر بانک و رسیدگی به ترازنامه و حساب سود و زیان سال مالی قبل و صورت دارایی و دیون و صورتحساب دوره عمل سالانه و تصویب ترازنامه و بودجه آن.
 - ۲_ رسیدگی و اتخاذ تصمیم درباره اندوخته هر یک از بانکها و تصویب سود ویژه
 - ۳_ انتخاب اعضای هیأت مدیره بانکها بنا به پیشنهاد شورای عالی بانکها.
 - ۴_ انتخاب مدیران عامل بانکهای تخصصی به پیشنهاد وزیر مربوط و انتخاب مدیران عامل بانکهای تجاری به پیشنهاد وزیر بازرگانی با نظر مشورتی شورای عالی بانکها.
 - ۵- احکام مدیران عامل و اعضای هیات مدیره بانکها به امضای وزیر امور اقتصادی و دارایی صادر خواهد شد.
 - ۶_ انتخاب بازرسان قانونی هر یک از بانکها
 - ۷_ تصویب اساسنامه هر یک از بانکها
 - ۸_ تصویب آیین نامه های ،استخدامی، مالی، اداری و معاملاتی.
- اتخاذ تصمیم نسبت به هر گونه مسائل دیگر مربوط به عملیات بانکی که از طرف شورای عالی بانکها به مجمع عمومی پیشنهاد میشود.
- جلسات مجمع عمومی عادی بانکها حداقل سالی یک مرتبه تا پایان تیرماه هر سال تشکیل خواهد شد.
- وظایف مجمع عمومی فوق العاده هرگونه تغییر در مواد اساسنامه کاهش یا افزایش سرمایه هر یک از بانکها تأسیس انحلال با ادغام آنها میباشد. در زمان مقتضی تشکیل و اتخاذ تصمیم مینماید.
- ۲_ هیأت مدیره هر بانک
- هیأت مدیره هر بانک از نظر تعداد و وظایف آنان طبق اساسنامه هر بانک خواهد بود.
- ۳_ مدیر عامل هر بانک

مدیر عامل بالاترین مقام اجرایی و اداری بانک است که برحسب پیشنهاد شورای عالی بانکها و از طرف مجمع عمومی بانکها انتخاب میشود.

۴- بازرسان قانونی

تعداد اعضاء و وظایف و نحوه انتخاب بازرسان قانونی طبق اساسنامه هر بانک خواهد بود.

ادغام بانک ها

در لایحه قانونی اداره امور بانکها پیش بینی شد که مجمع عمومی بانکها میتواند نسبت به گروه بندی و ادغام بانکها اعم از تخصصی و تجاری و هم چنین تاسیس بانکهای جدید برحسب ضرورت اقدام نماید.

در اجرای ماده ۱۷ لایحه قانونی اداره بانکها مصوب ۲/۷/۱۳۵۸ شورای انقلاب اسلامی پیشنهاد ادغام ۹ بانک به شرح زیر به تصویب مجمع عمومی بانکها رسید:

۱_ بانک ملی ایران

۲_ بانک سپه

۳_ بانک رفاه کارگران

۴_ بانک تجارت این بانک از ادغام بانکهای ایران و انگلیس، اعتبارات ایران، ایران و خاورمیانه، ایران و هلند، بازرگانی ایران، ایرانشهر، صنایع ایران، شهریار، ایرانیان، کار، بین المللی ایران و ژاپن، بانک روس و ایران به وجود آمد.

۵- بانک ملت: این بانک از ادغام بانکهای تهران، پارس، داریوش، اعتبارات، تعاونی و توزیع، ایران و عرب، بین المللی ایران، عمران، بیمه، تجارت خارجی ایران و بانک فرهنگیان به وجود آمد.

۶_ بانک صادرات: بانک صادرات در تهران مانند گذشته به فعالیت خود ادامه داد و در شهرستانها تحت عنوان بانک استان به فعالیت پرداخت.

۷_ بانک صنعت و معدن: این بانک از ادغام بانکهای اعتبارات صنعتی، توسعه صنعتی و معدنی ایران، توسعه سرمایه گذاری، ایران شرکت سرمایه گذاری بانکهای ایران، صندوق ضمانت صنعتی و صندوق معدن تشکیل گردید.

۸_ بانک مسکن: این بانک از ادغام بانکهای رهنی ایران، ساختمان، شرکت سرمایه گذاری ساختمانی بانکهای ایران و شرکت پس انداز و وام مسکن کورش، اکباتان و پاسارگاد تشکیل گردید.

۹_ بانک کشاورزی: این بانک از ادغام بانک توسعه کشاورزی ایران، بانک تعاون کشاورزی ایران و کلیه مؤسسات اعتباری وابسته به وزارت کشاورزی و عمران روستایی تشکیل گردید.

ادغام بانک های نظامی در بانک سپه

در اجرای طرح اصلاح و ساماندهی نظام بانکی کشور بانکهای مهر اقتصاد انصار حکمت ایرانیان قوامین و موسسه اعتباری کوثر در بانک سپه ادغام گردید.

فصل دوم: بانک و بانکداری

تعریف بانک

بانکها مؤسساتی هستند که از محل سپردههای مردم میتوانند سرمایه لازم را در اختیار صاحبان واحدهای تولیدی بازرگانی و خدماتی اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی قرار دهند. در واقع وجود یک نظام کارا و سالم بانکی برای تمام کشورها یک پیش نیاز عمده و عامل اصلی رشد پایدار اقتصادی به شمار میرود جمع آوری سپرده های سرگردان، تخصیص اعتبار و حفظ انضباط مالی، تسهیل جریان پرداختها و فراهم آوردن تنوع لازم در سبد دارایی ها و کاهش ریسک و کمک به نظارت یکپارچه تکیه گاهی برای اجرای سیاستهای پولی می باشد. بانک باید به صورت شرکت سهامی عام و با سهام بانام و تحت شرایط خاص تأسیس گردد .

مقایسه بانک با سایر شرکتهای تجاری

با توجه به مقررات در مورد شکل قانونی بانکها شرایط تأسیسات، میزان حداقل سرمایه سهام ذخائر و سایر شرایط مربوط به بانکها اختلاف بین بانک و یک شرکت تجاری را میتوان به شرح زیر خلاصه نمود:

۱- نظر مقررات مربوط به تأسیس: کلیه شرکتهای تجاری با رعایت مقررات قانون تجارت قبل از شروع به فعالیت میبایست در اداره ثبت شرکتهای تجاری به ثبت برسد، در مورد بانک ها علاوه بر رعایت مقررات قانون تجارت، مجوز بانک، مرکزی شورای پول و اعتبار ایران ثبت و شروع به فعالیتهای بانکی لازم دارد.

۲- از نظر سرمایه حداقل سرمایه بانکهای غیر تجاری در حال حاضر ۴۰۰ میلیارد ریال است و ۵۰٪ آن نزد بانک مرکزی تودیع میگردد در حالی که شرکت های تجاری میتوانند با هر مقدار سرمایه که لازم باشد تشکیل شود.

۳- از نظر سهام: طبق مقررات کلیه سهام بانکها باید با نام باشد در حالی که شرکت های سهامی و غیر سهامی میتوانند با نام یا بینام باشد.

۴- از نظر ذخیره احتیاطی: بانکها مکلفند علاوه بر ذخیره احتیاطی ذخیره دیگری بنام ذخیره قانونی که مربوط به انواع سپردههای اشخاص باشد نزد بانک مرکزی نگهداری نمایند.

۵- از نظر حدود فعالیت: بانکها در انجام کلیه عملیات تجاری آزاد نیستند برخی از فعالیتها مانند خرید و فروش کالا به عنوان تجارت و اموال غیر منقول برای بانک ها ممنوع است در حالی که برای شرکتهای تجاری چنین محدودیتی وجود ندارد.

انواع بانکها به اعتبار نوع فعالیت آنها

بعضی از بانکها فقط به قبول سپرده و اعطای تسهیلات کوتاه مدت می پردازند. بعضی دیگر به عملیاتی مربوط به میان مدت و بلند مدت میپردازند، لذا می توان در یک تقسیم بندی کلی بانکها را به دو گروه بانکهای تجاری و بانکهای تخصصی تقسیم نمود.

بانک های تجاری

بانکهای تجاری معمولاً وظایفی دارند که بر دو دسته تقسیم میشود:

الف) وظایف اصلی شامل: تجهیز منابع (از طریق قبول سپرده های دیداری پس انداز و مدت دار) و تخصیص منابع (از طریق اعتبار در حساب جاری، اعطای تسهیلات کوتاه مدت و میان مدت تضمین اسناد و اوراق تجاری) با رعایت اصل امنیت اصل منفعت و اصل نقدینگی.

ب) وظایف فرعی شامل: نقل و انتقال وجوه مشتریان، صدور ضمانت نامه های بانکی، قبول امانات، فروش اوراق بهادار و سایر خدمات بانکی به عبارت دیگر، این بانکها فقط در بازار پولی (کوتاه مدت) فعالیت میکنند در نتیجه نقش بسزایی در رشد اقتصادی جامعه دارند.

اصول ده گانه در بانکهای تجاری

۱- اصل نقدینگی: در بانکهای تجاری از اهمیت خاص برخوردار است، منظور از نقدینگی پرداخت به موقع و آنی سپرده ها در صورت درخواست سپرده گذار میباشد.

۲- اصل توانایی در پرداخت: بانکهای تجاری باید دارای ساختار سالم و متعادل مالی بوده و در این راستا باید سرمایه کافی مورد نیاز را حفظ نمایند.

۳- اصل سودآوری: مهمترین هدف سودآوری است هر بنگاه اقتصادی برای ادامه حیات خود باید توجه خاص در ایجاد سودآوری داشته باشد بانکهای تجاری نیز بنگاه اقتصادی هستند لذا باید به عنوان هدف اصلی سعی در سودآوری داشته باشند.

۴- اصل جمع آوری سپرده و پس انداز: قدرت وام دهی بانکها و در نتیجه سودآوری آنها رابطه مستقیم با سپردههای جمع آوری شده دارد.

۵- اصل وام دهی و سرمایه گذاری: کسب سود و درآمد برای بانک ها از طریق فعالیت های وام دهی و سرمایه گذاریهای کوتاه مدت انجام میپذیرد بانکها باید توجه خاص در مورد وام دهی و سرمایه گذاری مطمئن و سالم مبذول داشته باشند تا دچار کژمنشی و کژگزینی نشده و از برگشت اصل سرمایه و سود اطمینان کامل داشته باشند.

۶- اصل ارائه خدمات: ارائه خدمات مطلوبتر و متنوع و تسهیل در امور مشتریان بانک یکی از راههای جلب و جذب مشتری و موفقیت بانک است.

۷- اصل رازداری مشتریان: بانک باید اطمینان کامل از عدم دسترسی اشخاص به حسابهای خود را داشته باشند بانکها باید حسابهای مشتریان خود را مخفی نگهدارند و اسرار مشتریان خود را حفظ نمایند.

۸- اصل کارائی: بانک تجاری باید امور مشتریان خود را به نحو احسن انجام دهد تا آنها در اهداف خود موفق شوند در بازار رقابتی هیچ راه جایگزینی بدون بهره وری در مدیریت وجود ندارد.

۹- اصل ایمنی: بانکهای تجاری سپرده های اشخاص را در اختیار دارند و امین سپرده گذار محسوب میشوند و از محل همین سپرده ها مبادرت به وام دهی و سرمایه گذاری مینمایند حفظ امنیت سپرده ها وظیفه بانک است. در بانک پول سرمایه است و باید ایمنی پول حفظ شود.

۱۰- اصل اقتصاد یا صرفه جویی: بانک ها برای بهینه سازی هزینه های خود از سیستم بودجه بندی استفاده میکنند تا با حداقل هزینه بتوانند سود خود را افزایش دهند.

بانک های تخصصی

فعالیت اینگونه بانکها تأمین مالی مشارکت و سرمایه گذاری مستقیم در یک بخش اقتصادی است. لذا این بانکها را بانکهای سرمایه گذاری نیز می نامند. نقش عمده اینگونه بانکها توسعه اقتصادی میباشد.

الف) بانکهای صنعتی و معدنی: این بانکها در امور صنعت و معدن از قبیل ایجاد و توسعه واحدهای صنعتی و معدنی تأمین مالی میکنند، هدف از تأسیس این بانک ها توسعه بخش صنعت و معدن در اقتصاد میباشد.

ب) بانکهای کشاورزی: بانکهای کشاورزی فعالیت خود را در امور مربوط بر تأمین مالی بخش کشاورزی متمرکز میسازند هدف از تأسیس این بانکها توسعه موجود در سیستم اقتصادی و اعتماد بین افراد جامعه و بانکها انجام دادن تعهدات افراد به یکدیگر بوسیله، چک حواله علیه سپرده های موجود نزد بانکها معمول و متداول است و سپرده های دیداری مردم قابلیت نقل و انتقال داشته و به همین علت مانند پول نقد جزء حجم پول منظور می گردد.

اشخاص و سازمانهای ذینفع

به طور کلی چهار گروه در سازمان و فعالیتهای یک بانک ذینفع هستند که عبارتند از:

۱- صاحبان سرمایه یا کسانی که با پرداخت و تأمین سرمایه بانک در تأسیس آن مشارکت مینمایند.

۲- سپرده گذاران با صاحبان سپرده که موجودیهای نقدی خود را تحت عناوین مختلف برای محافظت نگهداری با انتفاع در اختیار بانک قرار میدهند.

۳- استفاده کنندگان از تسهیلات

۴- دولت از نظر حفظ منافع اجتماع و همچنین استفاده از خدمات بانک برای توزیع اوراق مشارکت منافع این چهار گروه ظاهراً در غالب موارد با یکدیگر متفاوت است.

اصول چهارگانه دربانکداری

بنا به اقتضای مدیریت بانکداری، تمام منابع بانکی یعنی سپردههای جمع آوری شده را نمی توان در اختیار متقاضیان وام قرارداد زیرا بانک باید پاسخگوی تقاضای ناگهانی سپرده گذاران باشد، بنابراین مقداری از سپردهها باید به صورت نقد در صندوق بانک قرارگیرد.

نگهداری نقدینگی زیاد در بانک به منزله پول راكد تلقی شده و منجر به زیان بانک خواهد بود. بدین جهت مدیریت بانک باید سیاستگذاری صحیح در اعطای تسهیلات اتخاذ نماید بانک باید با رعایت اصل، نقدینگی اصل، منفعت اصل امنیت و اصل نظارت که نافع چهار گروه سپرده گذاران صاحبان

سرمایه و سپرده گذارانی که در سود بانک شریک هستند، استفاده کنندگان تسهیلات و دولت را مدنظر قرار دهد.

۱ اصل نقدینگی: اعطای تسهیلات بخش عمده مصارف یا داراییهای بانکی را تشکیل میدهد. بدیهی است منبع اصلی داراییها متشکل از سپرده ها است و بخش عمده و مهمی از سپردهها را سپرده های دیداری تشکیل میدهد سپرده هایی که ممکن است هر لحظه به وسیله صاحبان خود مسترد گردد و بانک باید پاسخگوی تقاضای اینگونه سپرده گذاران باشد بانک باید پاسخگوی تقاضای این سپرده گذاران باشد. لذا بانک باید همواره وجه نقد در صندوق نگه دارد هدف از نگهداری نقدینگی ترکیب سیاستگذاری اعتباری و سرمایه گذاری صحیح مدیریت بانک است که به عبارت دیگر انرا ترکیب پرتفوی مینامند در اصل نقدینگی ترکیب پرتفوی باید به صورتی تنظیم گردد که از نقدشوندگی بالایی برخوردار باشد و نکته قابل توجه اینست که این ترکیب باید به چه صورتی باشد؟ در حالی که ترکیب محتویات پرتفوی قاعده و قانون خاصی ندارد و بستگی به ساختار، بانکی ماهیت اقتصاد جامعه عادات و طرز تلقی مردم از مفهوم بانک فرهنگ، بانکداری حجم معاملات بازار پول و سرمایه و... دارد.

۲ اصل منفعت: هدف اساسی در بانکداری اصل منفعت، است بدین جهت بانکدار باید تسهیلات اعطایی را چنان تنظیم نماید که تمام منابع حاصل از سپرده ها به سوی تسهیلات اعطایی و سرمایه گذاریها تخصیص و مصرف گردد تا بدین وسیله ضمن پرداخت سهم سود سپرده گذاران و تأمین هزینههای بانک اندوخته ای از منفعت برای افزایش سرمایه و توسعه و گسترش آینده بانک بماند. این مورد مستلزم درایت و مدیریت صحیح بانکداری است اگر بانک میخواهد سود بیشتری تحصیل نماید باید منابع خود را صرف تسهیلاتی نماید که بالاترین بازدهی را داشته باشد. معمولاً تسهیلاتی که از سود بالایی برخوردار است قابلیت نقد شوندگی آنها کمتر است مانند اوراق بهادار مدت دار در نتیجه اصل منفعت با اصل نقدینگی در تضاد بوده و تنظیم تعادل بین این دو اصل مدیریت صحیح و کارآمد بانک را نشان میدهد.

۳ اصل امنیت: اصل امنیت در حقیقت نمایانگر چگونگی برگشت اصل و سود تسهیلات اعطایی است. این اصل به بانکدار در مورد اتخاذ تصمیم برای اعطای تسهیلات هشدار میدهد یعنی هنگام تخصیص اعتبارات حق تقدم را به رعایت حفظ منافع سپرده گذاران و نه به اصل منفعت هدایت میکند. اصل امنیت، بانکدار را از انجام دادن عملیاتی که از ریسک بالایی برخوردار است و منافع بانک و منافع سپرده گذاران را به مخاطره می اندازد بر حذر می دارد.

۴- اصل نظارت: اصل نظارت که به موجب آن عملیات بانک از طرف مقامات یا سازمان های صلاحیتدار به وسیله مقرراتی که از طرف قانونگذار به منظور حفظ اصول بانکداری وضع می شود و بانکها را موظف به رعایت مقرراتی می نماید که منافع سپرده گذاران و استفاده کنندگان از تسهیلات حفظ گردد اصل نظارت عملکرد هر بانک را جهت کسب اطمینان از اینکه فعالیت آن مطابق مقررات است زیر نظر می گیرد، این امر به مقررات مالی هر بانک و در نهایت به حفظ یک شبکه بانکی سالم از طریق امنیت سپرده ها و جلوگیری از بحرانها میباشد این مقررات و نظارت بر چگونگی اجرای آن توسط بانک مرکزی وضع میگردد.

شیوه نظارت تطبیقی (ستی)

شیوه نظارت سنتی به نظارت تطبیقی با رویکرد چک لیست و یا بررسی خلاصه دفتر کل معروف است و عبارتست از تطبیق عملیات بانک با ضوابط و مقررات تعیین شده برای فعالیت بانکی به بیان دیگر، ارزیابی چگونگی رعایت مقررات توسط بانک و واحدهای تابعه آن این شیوه نظارتی تا حد بسیار زیادی شبیه حسابرسی می باشد. رویکردی هم که در بررسی حسابها مورد استفاده قرار می گیرد رویکرد پایین به بالاست. در این رویکرد بازرسان نهاد نظارتی، فعالیت های خود را در سطوح پایین سازمان یعنی جایی که مبادلات انجام و ثبت میشود، متمرکز می نمایند (شعب). به همین خاطر به این بازرسیها سندرسی و ارزیابی معاملات نیز گفته می شود.

شیوه نظارت مبتنی بر ریسک

شیوه نظارت مبتنی بر ریسک مجموعه فعالیتها و امور نظارتی است که هدف آن شناسایی و کنترل ریسکهای مختلف در بانک و جلوگیری از اشاعه آن به کل سیستم بانکی و همچنین نظام مالی کشور میباشد از آنجا که حصول اطمینان نسبت به رعایت ضوابط و مقررات خواست هر سیستم نظارتی میباشد لذا نظارت تطبیقی زیر مجموعه ای از مجموعه فعالیتها در نظارت مبتنی بر ریسک میباشد.

اهداف نظارت بر بانکها

نظارت بر بانکها در بیشتر کشورها از وظایف بانک مرکزی است. اهداف اصلی نظارت بر بانکها عبارتند از:

__ حفظ سلامت و ثبات نظام بانکی و جلوگیری از هرگونه بحران در این نظام .

__ حمایت از مشتریان بانکها (شامل سپرده گذاران و کلیه استفاده کنندگان از خدمات آنها).

اولین و مهمترین دلیل نظارت بر بانکها حفظ سلامت و ثبات بانک است. به طوری که فعالیتهای بانکی ویژگیهای خاصی دارد که در صورت بروز مشکل یا اخلال در یک بانک میتواند به سرعت به دیگر بانکها گسترش یابد و نهایتاً نظام مالی و اقتصادی کشور مربوطه را تحت تأثیر قرار دهد به چنین رخدادی ریسک یا خطر سیستمی می گویند. آثار اصلی این امر اخلال در عرضه پول و اعتبار کشور از بین رفتن واسطه گره های مالی بانکها و به دنبال آن بروز اخلال در کل فعالیتهای اقتصادی است. ضرورت نظارت بر بانک ها از جنبه حمایت از مشتریان (شامل سپرده گذاران و استفاده کنندگان خدمات مالی) از دو دلیل اصلی زیر نشأت میگیرد.

اولاً مؤسسه مالی یا بانک که منابع سپرده گذاران را نگهداری مینماید ممکن است ورشکسته شود. ورشکستگی هر بانک علاوه بر تأثیر منفی آن بر ثبات نظام بانکی موجب متضرر شدن تک تک سپرده گذاران آن میشود. همین مسئله از دید دیگر بدین صورت تعبیر میشود که سپرده گذاران عملاً در شرایطی نیستند که در مورد سلامت و ثبات بانک ها قضاوت نمایند و از این طریق بتوانند منافع خود را حفظ کنند.

ثانیاً رفتار بانک با مشتری ممکن است رضایت بخش نباشد برای مثال ممکن است اطلاعات مورد نیاز مشتریان در اختیار آنها قرار داده نشود و یا به صورت نادرست و تحریف شده باشد و دیگر اینکه مشتری بعد از انعقاد قرارداد متوجه شود که قرارداد متفاوت از شرایط مورد انتظار و یا شرایط مورد توافق اولیه است.

حفظ اعتماد عمومی به سیستم بانکی و جلوگیری از جرایم مالی از قبیل پولشویی نیز از دیگر اهداف نظارت بر بانکها هستند.

ساختار نظارت بر بانکها

نظارت بر بانکها مشکل از سه رکن نهاد نظارتی، مقررات و نظارت است این سه رکن در چارچوب نظارت مبتنی بر ریسک به تفکیک مورد بررسی قرار میگیرند.

نهاد نظارتی

به طور کلی، تمامی نظامهای بانکی حداقل دارای یک نهاد نظارتی هستند. قاعده کلی این است که تمامی واسطه گره های مالی به ویژه آنان که به مردم بدهی دارند می بایست تحت نظارت قرار گیرند.

شرح مختصری درباره قوانین بانکداری و مقررات نظارت بانکی در ایران

فعالیت های پولی و مالی در ایران با صرافی آغاز شد معاملات در این حوزه با مشتریان بر مبنای اعتماد و عرف صورت می گرفت و مقررات انتظامی و نظارتی مدون بر فعالیت صرافان حاکم نبود برای اولین بار ناصرالدین شاه امتیاز بانک را به نام بانک شاهنشاهی به یکی از اتباع انگلیس بنام بارون جولبوس رویتز به مدت ۶۰ سال اعطا کرد امتیاز بانک دیگری در سال ۱۳۶۹ به یکی از اتباع روسیه بنام ژان پولیاکوف داده شد. به هر تقدیر بانک ملی ایران در سال ۱۳۰۷ تأسیس شد که در واقع بخشی از وظایف بانک مرکزی را بر عهده داشت.

به موجب ماده واحده مصوبه سال ۱۳۳۸ به دولت اجازه داده شد لایحه ی بانکی و پولی و ضمیمه کفیری آن را پس از تصویب کمیسیون مشترک دارایی و دادگستری مجلسین به مدت ۵ سال به طور آزمایشی به اجراء در آورد و دولت نیز مکلف شد ظرف این مدت لایحه را عیناً به تصویب برساند به موجب بند ۱ ماده ۸ قانون بانکی و پولی به منظور حفظ ارزش پول و تنظیم اعتبارات در سال ۱۳۳۹ نهاد مستقلی به نام بانک مرکزی ایران تأسیس شد. رشد صنعت بانکداری با تأسیس بانک های دیگر تداوم یافت. با تصویب قانون پولی و بانکی کشور در سال ۱۳۵۱ فصل نوین در بانکداری آغاز شد. این قانون مشتمل بر دو بخش پولی و بانکداری است به موجب قانون پولی و بانکی کشور انتشار پول رایج صرفاً بر عهده بانک مرکزی است و تعهد بانک مرکزی در مقابل اسکناس های منتشر شده و سکه های ضرب شده منحصرأً پرداخت وجه رایج کشور خواهد بود. هدف بانک مرکزی حفظ ارزش پول و موازنه ی پرداختها و تسهیل مبادلات بازرگانی و کمک به رشد اقتصادی کشور است.

در بخش بانکداری قانونی پولی و بانکی کشور بر نقش بانک مرکزی به عنوان ناظر بانکی تأکید شده است. به موجب بندهای (الف)، (ب)، (ج)، (د)، (هـ) و (و) ماده ۳۰ آیین قانون _ اشتغال به عملیات بانکی و استفاده از بانک در عنوان مؤسسات طبق این مقررات امکان پذیر است. _ تأسیس بانک در ایران موکول به تصویب اساسنامه آن در شورای پول و اعتبار و صدور مجوز از طرف بانک مرکزی است

_ تشخیص عملیات بانکی با شورای پول و اعتبار است.

_ هر گونه تغییر در اساسنامه بانکها باید به تصویب شورای پول و اعتبار برسد.

پس از انقلاب اسلامی و در سال ۱۳۵۸ با ملی شدن بانکها و حاکمیت اصل ۴۴ قانون اساسی، فعالیت بانکداری در ایران وارد مرحله جدیدی شد. به موجب قانون ملی شدن بانکها کلیه بانکها ملی اعلام شدند و بانکهایی که به صورت شرکت سهامی اداره می شدند.

نظارت بر بانکها در ایران

نهاد نظارتی و اهداف آن

همانند بسیاری از کشورها در ایران نیز بانک مرکزی جهت دار نظارت بر بانکها میباشد و ماده ۱۱ قانون پولی و بانکی کشور مصوب سال ۱۳۵۱، صراحتاً به این موضوع اشاره دارد.

نظارت بر بانک ها به طور کلی اهدافی را تعقیب مینماید که مهم ترین آنها حفظ سلامت و ثبات نظام بانکی کشور و حمایت از مشتریان این نظام (شامل سپرده گذاران و استفاده کنندگان از خدمت) بانکها است. براساس بند «ب» ماده ۱۱ قانون پولی و بانکی کشور نیز بانک مرکزی به عنوان تنظیم کننده نظام پولی و اعتباری کشور موظف به نظارت بر بانکها و مؤسسات اعتباری طبق مقررات این قانون میباشد. بدین ترتیب به نظر می رسد که هدف و وظیفه قانونی بانک مرکزی حفظ سلامت و ثبات سیستم پولی کشور باشد.

رویکرد نظارتی

پس از ملی شدن بانکها در سال ۱۳۵۸ نظام بانکی کشور به طور کامل در انحصار دولت قرار گرفت .

رویکرد نظارتی بانک مرکزی در اعمال نظارت بر بانکها، در تمامی سالها پس از پیروزی انقلاب اسلامی دقیقاً در راستای تأمین اهداف تعیین شده توسط دولت برای بانک ها قرار دارد. به عبارت دیگر آنچه در این سالها عموماً توسط بانک مرکزی به عنوان ناظر قانونی بانکها مورد توجه قرار میگرفت همانا رعایت تکالیف تعیین شده برای بانکها در راستای اهداف اقتصادی دولت بوده است. بدین ترتیب ملاحظه میشود که رویکرد نظارتی بانک مرکزی در ایران رویکرد تطبیقی بوده است. این رویکرد عمدتاً مبنی بر بازرسی های حضوری بوده و اقدامات نظارتی مورد توجه ناظران ایرانی در برگیرنده مواردی به شرح زیر میباشد:

۱_ بررسی صورتهای مالی بانکها در زمینه رعایت:

_ سهم بخش تسهیلات

__ واریز سپرده های قانونی

- رعایت نسبت اموال غیر منقول مستهلک نشده به کل سرمایه و اندوخته ها

- میزان ذخیره مطالبات مشکوک الوصول

۲__ بازرسی ادواری و مواردی از ادارات مرکزی بانکها و شعب آنها به منظور :

- کشف و شناسایی هرگونه تخطی از ضوابط و مقررات تعیین شده در مورد اعطای تسهیلات، نرخ سود و سقف تسهیلات

__ کسب اطمینان از صحت ثبت عملیات حسابداری

__ رعایت مقررات حساب جاری و ارائه دسته چک

__ رعایت ضوابط صدور ضمانت نامه و گشایش اعتبار اسنادی.

شاخصهای سلامت بانکی

در ارزیابی کارایی نظام نظارتی بانک مرکزی تلاش میشود تا از نسبتهای عملیاتی بانک ها که برخی از آنها از شاخص های خرد سلامت بانکی نیز میباشند بهره گرفته شود.

۱__ سرمایه بانکها: در حال حاضر بر اساس مقررات مورد پذیرش اکثر کشورهای فعال در عرصه بین المللی میزان سرمایه و ذخایر هر بانک فاکتور اساسی تعیین کننده ظرفیت وام دهی آن و یا به عبارت دیگر ایجاد دارایی به شمار می رود. نسبت کفایت سرمایه از نسبتهای بسیار اساسی در ارزیابی سلامت مالی بانکهاست.

۲__ مطالبات سررسید گذشته و معوق بانکها: یکی از اساسی ترین پارامترهای تعیین کننده کیفیت دارایی بانکها میزان و رشد مطالبات سررسید گذشته و معوق آنها می باشد. در رابطه با مطالبات سررسید گذشته و معوق بانکها ذکر نکات زیر ضروری است:

(الف) براساس ضوابط تعیین شده توسط بانک مرکزی طبقه بندی دارایی های اعتباری بانک ها بر مبنای تعداد روزهای سررسید شده اقساط بوده و این دارایی ها در سه دسته جاری سررسید گذشته و معوق طبقه بندی میشوند.

(ب) نسبت ذخایر مشکوک الوصول به مطالبات غیرجاری بانکها

۳_ سود آوری: سودآوری از پارامترهای اساسی تعیین کننده کارایی عملیاتی بانکها و مدیریت مؤثر آنها و همین لازمه رشد و تداوم حیات بانکهاست. نسبت های سودآوری در بانکداری شامل بازده داراییها و بازده سرمایه مورد توجه قرار دارد.

۴_ نقدینگی: نسبت داراییهای نقد به مجموع سپردهها و نسبت داراییهای نقد به کل داراییها طبق عرف بانکی در ایران حداقل نسبت داراییهای نقد به کل سپرده ها پنج درصد میباشد

۵- رعایت مقررات در بانکها

۶- شاخصهای احتیاطی: نسبت کفایت سرمایه نسبت مطالبات معوق به کل مطالبات نسبت بازده داراییها نسبت بازده حقوق صاحبان سهام.

فصل سوم: بانک مرکزی

استقلال بانک مرکزی

در تحولات اقتصادی دهه های اخیر سیستم بانکی بویژه بانکهای مرکزی با اجرای سیاست های پولی و اعتباری خود نقش بسیار مؤثر و تعیین کننده ای ایفاء نموده اند. ثبات پولی یکی از ویژگیهایی است که به بانک مرکزی اعتبار مشروعیت قانونی و قدرت می بخشد. اقتدار بانک مرکزی و حیطه عمل آنها به دولت ها بستگی دارد. دولت خود اغلب استقلال عمل و اقتدار خویش را در پیگیری حفظ ارزش پولی ملی و در نتیجه ثبات قیمت ها را به بانک مرکزی واگذار می نماید.

استقلال بانک مرکزی به شرایط سیاسی داخلی و همچنین درجه توسعه و رشد اقتصادی کشور سنگی دارد بانک مرکزی وقتی مستقل بشمار می آید که میتواند وظایف خود را مستقل از هرگونه فشار سیاسی و یا روابط ویژه دولت بر اساس ضوابط وقوانین اقتصادی و نه سیاسی انجام دهد.

چگونگی تأمین کسری بودجه و استقراض دولت

چگونگی تأمین کسری بودجه و استقراض دولت نیز از جمله موارد مهمی است که استقلال بانک مرکزی را نمایان میسازد از بانک مرکزی به عنوان بانک کارگزار دولت توقع می رود که کسری بودجه و استقراض مورد نیاز دولت را به طور خودکار تأمین نماید. شاید به نظر میرسد ایجاد بانک مرکزی توسط دولتها به همین منظور بوده است این قصور در اغلب کشورهای در حال توسعه وجود دارد. در کشورهای پیشرفته اساساً بانک مرکزی چنین تکلیفی ندارد و دولت ها در صورت نیاز باید با بانک وارد گفتگو شوند و اگر چنانچه بانک مرکزی استقراض مورد نیاز آنها را تأمین نکند هیچ قدرتی نمی تواند آنها را بدین کار وادار نماید. لذا دولتها از ابزارهای دیگری از قبیل انتشار اوراق

قرضه که البته خاصیت تورم زایی کمتری دارد استفاده مینمایند. وظایف عمده بانک مرکزی با وظایفی که به عهده بانکهای تجاری یا تخصصی است کاملاً متفاوت می باشد. مهمترین وظایف بانک مرکزی عبارتند از:

۱- بانک ناشر اسکناس

۲- نماینده، بانکدار و مشاور و راهنمای مالی دولت ۳- متولی ذخائر بانک های تجاری و تخصصی

۴- متولی ذخائر طلا و ارز

۵- آخرین قرض دهنده

۶- تسویه محاسبات بین بانکها

۷- اجرای سیاست پولی و کنترل حجم اعتبارات

۱- بانک ناشر اسکناس

بانک مرکزی در تمام کشورهای جهان انحصار انتشار اسکناس را در اختیار دارد و هیچ بانک دیگری براساس قانون اجازه چاپ و انتشار اسکناس را ندارد. دلایل عمده برای انحصاری بودن انتشار اسکناس توسط بانک مرکزی به شرح ذیل میباشد:

الف) انتشار اسکناس توسط بانک مرکزی موجب میگردد که کلیه اسکناس ها متحد الشکل و در هر لحاظ یکنواخت باشد.

ب) بانکهای تجاری با خلق پول اعتباری حجم اعتبارات را افزایش میدهند بانک مرکزی میتواند از اختیارات خود استفاده نموده در صورت لزوم نه تنها با خودداری از انتشار اسکناس جدید از توسعه بی مورد اعتبارات جلوگیری کند.

ج) انتشار اسکناس در دست بانک مرکزی و تضمین ارزش قدرت پرداخت آن توسط دولت حیثیت و اعتبار مشخصی به اسکناس میدهد در حالی که چنانچه توسط بانکهای تجاری منتشر شود نمیتواند به اعتبار و حیثیت قابل ملاحظه دست یابد.

د) چنانچه انتشار اسکناس در دست بانک مرکزی باشد. برای دولت کنترل و نظارت در کارهای غیرقانونی انتشار اسکناس آسان تر است.

۲_ نماینده بانکداری و مشاور و راهنمای مالی دولت

بانک مرکزی به عنوان بانکداری دولت همان عملیاتی که بانک های تجاری برای مشتریان خود انجام میدهند برای سازمانهای دولتی انجام میدهند بانک مرکزی به عنوان نماینده و مشاور و راهنمای مالی دولت در رابطه با موضوعات مهم سیاستهای اقتصادی نظیر اینکه کدامیک از روشهای تأمین مالی کسری بودجه دولت بدون آنکه با تورم همراه باشد. مشاور و راهنمایی لازمه ارائه مینماید همچنین به عنوان نماینده دولت معاملات خارجی دولت را که مستلزم خرید و فروش پولهای خارجی است اداره می کند.

۳_ متولی ذخایر بانک های تجاری و تخصصی

بانک مرکزی یا بانک بانکها ذخایر بانکهای تجاری و دیگر بانک ها را نزد خود نگهداری میکند. هم چنین بانکهای تجاری و سایر بانکها سپرده هایشان را در بانک مرکزی نگهداری می کنند. از زمانی که بانکهای تجاری به محاسن نگهداری ذخائر خود نزد بانک مرکزی واقف شدند در حقیقت اصطلاح بانک بانکها در مورد بانک مرکزی متداول گردید.

۴_ متولی ذخائر طلا و ارز

وظیفه نگهداری طلا و ارز کشور بوسیله بانک مرکزی ناشی از وظیفه ای به عنوان بانک ناشر میباشد. بانک مرکزی در مقابل اسکناس و سایر تعهداتی که دارد لازم است حداقل طلا و ارزهای خارجی را نگهداری نماید همچنین، واگذاری حفاظت و نگهداری از ذخائر خارجی ملی به بانک مرکزی به منظور حفظ ثبات نرخ ارز و مواجه شدن با عدم تعادل در تراز پرداختهای خارجی میباشد.

۵_ آخرین قرض دهنده

تنزیل مجدد استاد نزولی بانکهای تجاری و تأمین احتیاجات اعتباری بانک های تجاری یکی از مهمترین وظایف بانک مرکزی میباشد. در ابتدا بانک مرکزی معمولاً به ایجاد اعتبار موقت برای بانکها آن هم در شرایط غیر عادی و موارد اضطراری مبادرت می ورزد. اما اهمیت آن چه از نظر بانکها و چه از نظر سیستم اعتباری موجب گردید نه تنها وظیفه دائمی بانکهای مرکزی گردید بلکه به عنوان یکی از ابزارهای مهم کنترل اعتبارات در دست بانک مرکزی قرار گرفت

۶_ تسویه محاسبات بین بانکها اتاق پایاپای

قبول مسئولیت تسویه نهایی محاسبات بین بانکها بر اثر تکامل سایر وظایف بانک های مرکزی به وجود آمد کلیه بانکها نزد بانک مرکزی دارای حساب میباشند و اینگونه حسابها وسیله واریز محاسبات بین آنها میباشد و این وظیفه بانک مرکزی به عنوان بانک بانکها پذیرفته شده و بانکهای مرکزی این وظیفه را از نظر قانونی کسب کرده اند.

سیاست گذاری پولی

سیاستهای اقتصادی مجموعه تدابیری در خصوص تغییر وضع اقتصادی به اهداف اقتصادی است که شامل سیاستها پول و سیاستهای مالی میباشد. سیاستهای پولی تدابیری در خصوص کنترل رشد پول و نقدینگی به منظور تأمین اهداف اقتصادی است هدف کوتاه مدت سیاست پولی کنترل نقدینگی و کارایی هرچه بیشتر نظام بانکی است. اما اهداف بلند مدت سیاست پولی همان اهداف اقتصادی است که عبارتند از تسریع رشد اقتصادی ایجاد اشتغال کامل تثبیت سطح عمومی قیمتها و ایجاد تعادل در تراز

پرداختها برای ایجاد رشد اقتصادی میتوان از سیاست پولی انبساطی استفاده نمود سیاست پولی انبساطی از طریق افزایش تسهیلات بانکی و حجم پولی به کاهش نرخ بهره می انجامد. کاهش نرخ بهره هزینه سرمایه گذاری را کاهش میدهد و سرمایه گذاری را تشویق می کند. سرمایه گذاری به افزایش تولید و درآمدهایی که همان رشد اقتصادی است منتهی میشود. برای ارتقاء سطح اشتغال که یکی دیگر از اهداف اقتصادی است نیز میتوان از سیاست پولی انبساطی به شرح فوق استفاده نمود. بدیهی است رشد اقتصادی و افزایش اشتغال هر دو در یک راستا میباشند. برای نیل به هدف اقتصادی تثبیت قیمت ها و مبارزه با تورم میتوان از سیاست پولی انقباضی بهره گرفت. بدیهی است چنانچه تورم به دلیل عوامل پولی و ناشی از فشار تقاضا ایجاد شده باشد کاهش حجم پول و کاهش تقاضا به کنترل سطح عمومی قیمت ها می انجامد. برای ایجاد تعادل در تراز پرداخت ها می توان از سیاست پولی با مالی و یا هر دو استفاده نمود. اگر با کسری موازنه پرداختها مواجه باشیم سیاست پولی انقباضی با دو اهرم میتواند چاره ساز باشد اهرم اول اینکه کاهش تقاضای کل و کاهش واردات به بهبود وضع کسری تراز پرداختها می انجامد و دوم اینکه به واسطه افزایش نرخ بهره ورود سرمایه کوتاه مدت به کشور تشویق میشود در خصوص رفع مازاد در تراز پرداختها میتوان ابزارهای فوق را به صورت معکوس مورد استفاده قرار داد. لازم به ذکر است سیاستهای پول باید همواره هماهنگ با سیاستهای مالی همراه باشد تا اثرات مثبت آن در رسیدن به اهداف اقتصادی میسر گردد.

۷_ اجرای سیاست پولی و تنزیل حجم اعتبارات

کنترل اعتبارات از مهمترین وظایف بانکهای مرکزی بوده و در حال حاضر در تمام کشورها به عنوان مهمترین وظیفه بانک مرکزی شناخته شده است .

عمده ترین اهداف سیاست پولی در اقتصاد را می توان تسریع رشد اقتصادی ایجاد اشتغال کامل، تثبیت سطح عمومی قیمت ها و ایجاد تعادل در موازنه پرداختهای خارجی بشمار آورد اما ابزارهای عمومی مورد استفاده در سیاست گذاری پولی که مورد استفاده ای قرار میگیرند شامل:

۱ - نسبت سپرده قانونی

۲_ نرخ تنزیل مجدد

۳_ عملیات بازار آزاد

۴_ کنترل اعتبارات

۵- ترغیب اخلاقی

نسبت سپرده قانونی

در بانکداری جدید نسبت سپرده قانونی یکی از ابزارهای مهم برای اجرای سیاست پولی بشمار می آید و تغییرات موجب میشود که ضریب فزاینده پولی تحت تأثیر قرار گیرد و در نتیجه عرضه پولی تغییر کند. اثر استفاده از تغییرات نسبت سپرده قانونی بلافاصله در مورد تمام بانکهای کشور ظاهر میشود مخصوصاً در کشورهایی که فاقد بازارهای مالی و پولی متشکل هستند و امکان استفاده از عملیات بازار آزاد وجود ندارد استفاده از نسبت سپرده قانونی به عنوان یکی از ابزارهای سیاست پولی بسیار مرسوم است. باید توجه داشت که نسبت سپرده های قانونی در مورد انواع سپرده ها برحسب ماهیت و سررسید آنها متفاوت میباشد. نسبت سپرده قانونی برای سپرده دیداری از سپرده غیر دیداری بیشتر است.

نرخ تنزیل مجدد

در اکثر کشورهای جهان اعطای تسهیلات جهت تنزیل مجدد و تغییرات نرخ آن در اجرای سیاستهای پولی و اعتباری مؤثر واقع میشود تغییرات نرخ تنزیل مجدد سریعاً قابل اعلان است و از این جهت به سرعت در ساختمان نرخ بهره اثر می گذارد ضمن اینکه این تغییرات موجب بروز آثار پردامنه ای در سیستم بانکی می گردد. بدین ترتیب که بانکهای کشور با توجه به تغییراتی که در هزینه استقرار از بانک مرکزی به عنوان قرض دهنده نهایی به وجود می آید میتوانند داوطلبانه از منابع

بانک مرکزی استفاده کنند یا اینکه منابع دیگری را مورد نظر قرار دهند و یا اینکه تسهیلات اعطایی خودشان را محدود کنند و یا هزینه اعطای تسهیلات به مشتریان خود را افزایش دهند. با افزایش نرخ تنزیل مجدد، هزینه است قراض بانک ها از بانک مرکزی افزایش می یابد و در نتیجه بانکها نیز نرخ تسهیلات اعطایی به مشتریان خود را بالا خواهند برد که موجب کاهش میزان تسهیلات اعطایی به بخش خصوصی خواهد شد.

عملیات بازار آزاد

عملیات بازار آزاد را میتوان یکی از عمده ترین ابزارهای سیاست پولی دانست که مقامات بانکی جهت کنترل عرضه پول در اقتصاد در اختیار دارند، عملیات بازار آزاد به بیان ساده عبارتست از دخالت مقامات بانکی در بازار اوراق قرضه دولتی به منظور تنظیم عرضه پول خرید و فروش اوراق قرضه دولتی از مردم و از بانکها موجب میشود که اسکناس بیشتری به جریان افتاده و در نتیجه عرضه پول در اقتصاد افزایش یابد و در شرایط ازدیاد نقدینگی و وجود فشارهای تورمی در اقتصاد بانک مرکزی از طرف فروش اوراق قرضه دولتی و جذب نقدینگی و در نهایت محدود ساختن روند تغییرات عرضه پول اقدام می نماید. با وجود اینکه عملیات بازار آزاد انعطاف پذیرترین وسیله کنترل اعتبار در دست بانک مرکزی است، اما استفاده از آن به وجود بازارهای مالی و پولی متشکل نیازمند است.

کنترل اعتبارات

کنترل مستقیم به عنوان ابزار سیاست پولی هنگامی مورد استفاده قرار میگیرد که دیگر روش های موجود برای جلوگیری از گسترش اعتبارات آن هم به سرعتی که مورد نظر مسئولین پولی است کارایی لازم را نداشته باشد کنترل مستقیم معمولاً به دو طریق تعیین حدود اعتباری و تعیین حداکثر نرخ بهره پرداختی به سپرده ها مورد استفاده قرار میگیرد.

ترغیب اخلاقی

معمولاً در ترغیب بانکها به گسترش اعتبارات صادراتی و اعتبارات مورد نیاز بخش کشاورزی استفاده میشود و به طور کلی ترغیب اخلاقی هنگامی مورد استفاده قرار میگیرد که مکانیزم بازار آزاد قادر به ارائه نتایج مطلوب نباشد. مزیت استفاده از این بازار در این است که بدون تدوین قوانین خاص امکان کنترل اعتبارات را د میآورد و تغییر جهت سیاست پولی را به آسانی امکان پذیر می سازد. بدیهی است میزان اثر بخشی ابزار ترغیب اخلاقی به رابطه میان بانک مرکزی و بانک های کشور بستگی دارد.

تر از نامه بانک مرکزی و پایه پولی

پایه پولی یا پول پر قدرت را میتوان به طور ساده به صورت بدهی مقامات بانکی (بانک مرکزی) به بخشهای خصوصی (اسکناس و مسکوک در دست مردم) و بانکها اسکناس و مسکوک نزد بانکها سپرده های قانونی و آزاد بانکها نزد بانک (مرکزی) تعریف نمود.

دارایی ها

۱ - داراییهای خارجی : که شامل کالای موجود در بانک مرکزی، طلای نزد صندوق بین المللی پول، ارزهای تهاتری، سهمیه و سهام در مؤسسات بین المللی و حق برداشت مخصوص (SDR) است.

۲- بدهی بخش دولتی: که از دو بخش بدهی دولتی و بدهی شرکت های دولتی تشکیل می شود.

۳- بدهی بانک ها : بدهی بانکها به بانک مرکزی همان اعطای وام به بانکها و از طریق تنزیل اوراق بهادار بانکها توسط بانک مرکزی صورت میگیرد

۴- سایر دارایی ها: شامل اسکناس و مسکوک نزد بانک مرکزی و اموال منقول و غیر منقول بانک مرکزی میباشد.

بدهی ها

۱- اسکناس و مسکوک در جریان: اسکناس و مسکوک منتشر شده توسط بانک مرکزی پول در دست مردم میباشد.

۲- ذخائر بانکها: که از دو بخش ذخائر قانونی و ذخائر احتیاطی (شامل سپرده آزاد بانکها نزد بانک مرکزی و موجودی اسکناس و مسکوک نزد بانکها) تشکیل گردید.

۳- سپرده های بخش دولتی: از دو بخش سپرده های دولت و سپرده های شرکت ها و مؤسسات دولتی نزد بانک مرکزی تشکیل میشود.

۴- بدهی های ارزی: شامل وام و اعتبارات دریافتی از خارج و سپرده ارزی ارزهای تهاتری و تخصیص حق پرداخت میشود.

۵- حساب سرمایه و سایر بدهیها: این حساب شامل همه بدهیهای بانک مرکزی می شود.

همان طوری که در ابتدا بیان گردید پایه پولی از مجموع بدهیهای بانک مرکزی تشکیل می گردد که شامل اسکناس در جریان و ذخائر بانکها می باشد که اصطلاحاً مصارف پایه پولی نامیده می شود.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مسئول تنظیم و اجرای سیاست پولی و اعتباری براساس سیاست کلی اقتصاد کشور میباشد هدف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران حفظ ارزش پول و ایجاد موازنه پرداختها و تسهیلات مبادلات بازرگانی و کمک به رشد اقتصادی کشور است بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران دارای شخصیت حقوقی و در مواردی که در قانون پیش بینی نشده است تابع قوانین و مقررات مربوط به شرکت های سهامی میباشد سرمایه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر پنج میلیارد ریال است. مرکز اصلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهران است و در صورت اقتضای مصالح کشور میتوان آنرا با تصویب هیات وزیران به محل دیگری منتقل نمود. انحلال بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران فقط به موجب قانون امکان پذیر است.

وظایف و اختیارات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۱ - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان تنظیم کننده نظام پولی و اعتباری کشور موظف به انجام وظایف زیر میباشد:

الف) انتشار اسکناس و سکه های فلزی رایج کشور

ب) نظارت بر بانکها و مؤسسات اعتباری

ج) تنظیم مقررات مربوط به معاملات ارزی و تعهد و تضمین پرداخت های ارزی با تصویب شورای پول و اعتبار و همچنین نظارت بر معاملات ارزی

د) نظارت بر معاملات طلا و تنظیم مقررات مربوط به این معاملات با تصویب هیأت وزیران

ه) نظارت بر خروج و ورود پول رایج و تنظیم مقررات مربوط به آن با تصویب شورای پول و اعتبار

۲_ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بانکدار دولت موظف به انجام وظایف زیر است.:

الف) نگهداری حسابهای وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و شرکت های دولتی و شهرداریها و همچنین مؤسساتی که بیش از نصف سرمایه آنها متعلق به وزارتخانه ها و مؤسسات

دولتی و وابسته به دولت و شرکتهای دولتی و یا شهرداریها میباشد و انجام کلیه عملیات بانکی آنها در داخل و خارج از کشور

ب) فروش و بازپرداخت اصل و بهره انواع اوراق قرضه دولتی و اسناد خزانه به عنوان عامل دولت و واگذاری این عاملیت به افراد یا مؤسسات دیگر

ج) نگاهداری کلیه ذخائر ارزی و طلای کشور

د) نگهداری وجوه ریالی صندوق بین المللی پول و بانک و ترمیم و توسعه و شکرتهای مالی بین المللی و مؤسسات بین المللی توسعه و مؤسسات توسعه و مؤسسات مشابه یا وابسته به این مؤسسات.

ه) انعقاد موافقت نامه پرداخت در اجرای قراردادهای پولی و مالی و بازرگانی و ترانزیتی بین دولت و سایر کشورها

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران دارای اختیارات زیر میباشد:

۱- دادن وام و اعتبار به وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی با مجوز قانونی

۲- تضمین تعهدات دولت و وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی با مجوز قانونی

۳- دادن وام و اعتبار و تضمین وام و اعتبارات اعطایی به شرکتهای دولتی و شهرداریها و همچنین به مؤسسات وابسته به دولت و شهرداری ها با تأمین کافی

۴- تنزیل مجدد براتها و اسناد بازرگانی کوتاه مدت بانکها و دادن اعتبار به بانکها با تأمین کافی

۵- خرید و فروش اسناد خزانه و اوراق قرضه دولتی و اوراق قرضه صادر شده از طرف دولت های خراجی یا مؤسسات بین المللی معتبر

۶- خرید و فروش کالا و نقره

۷- افتتاح و نگهداری حساب جاری نزد بانکهای خارجی و نگاهداری حساب بانک های داخل و خارج نزد خود و انجام کلیه عملیات مجاز بانکی دیگر و تحصیل اعتبار در داخل و خارج به حساب خود یا به حساب بانک های داخل

ارکان بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران دارای ارکان زیر میباشد.

۱- مجمع عمومی

۲_ شورای پول و اعتبار

۳_ هیأت عامل

۴_ هیأت نظارت اندوخته اسکناس

۵_ هیأت نظار

مجمع عمومی

مجمع عمومی بانک مرکزی جمهوری اسلامی مرکب از وزیر امور اقتصادی و دارایی وزیر صنایع و معادن و وزیر بازرگانی که حداقل سالی یکبار به ریاست وزیر امور اقتصادی و دارایی تا پایان تیرماه هر سال و با حضور رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی با قائم مقام او تشکیل جلسه میدهد. وظایف مجمع عمومی به شرح زیر است:

۱- رسیدگی و تصویب ترازنامه بانک جمهوری اسلامی ایران

۲_ رسیدگی و اتخاذ تصمیم نهایی نسبت به گزارشهای هیأت نظار

۳_ رسیدگی و اتخاذ تصمیم درباره پیشنهاد تقسیم سود ویژه

۴- انتخاب اعضای هیات نظار به پیشنهاد وزیر امور اقتصادی و دارایی

شورای پول و اعتبار

شورای پول و اعتبار وظیفه همکاری با رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی و هدایت فعالیت های بانکی کشور را دارد. وظایف شورای پول و اعتبار به موجب قانون به شرح زیر میباشد:

۱- رسیدگی و تصویب سازمان و بودجه و مقررات استخدای و آیین نامه های داخلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۲- رسیدگی و اظهار نظر نسبت به ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای طرح در مجمع عمومی

۳ - اظهار نظر در مسائل بانکی و پولی و اعتباری کشور و همچنین اظهار نظر نسبت به لوایح مربوط به وام یا تضمین اعتبار و هر موضوع دیگری که از طرف دولت به شورای ارجاع شود.

۴_ دادن نظر مشورتی و توصیه به دولت در مسائل بانکی و پولی و اعتباری کشور که به نظر شورا در وضع اقتصادی و به خصوص در سیاست اعتباری کشور مؤثرخواهد بود.

۵- اظهار نظرهای درباره هر موضوعی که از طرف رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به شورا عرضه میگردد.

اعضای شورای پول و اعتبار به شرح زیر میباشد :

۱ رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۲_ وزیر امور اقتصادی و دارایی

۳_ رئیس سازمان مدیریت و برنامه ریزی یا معاون وی

۴- دو تن از وزیران به انتخاب هیأت وزیران

۵_ وزیر بازرگانی

۶- دو نفر از کارشناس و متخصص پولی و بانکی به پیشنهاد رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تأیید ریاست جمهوری

۷_ دادستان کل کشور با معاون وی

۸- رئیس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن

۹_ رئیس اتاق تعاون و یک نماینده از هر یک از کمیسیونهای برنامه و بودجه و امور اقتصادی و دارایی و تعاون مجلس (به عنوان ناظر)

ریاست شورای پول و اعتبار با رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.

هیأت عامل

هیأت عامل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مرکب از رئیس کل قائم مقام دبیرکل بانک و سه نفر معاونان بانک میباشد. رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به پیشنهاد وزیر امور اقتصادی و دارایی و تصویب هیأت وزیران به موجب حکم ریاست محترم جمهوری برای مدت ۵ سال منصوب میشود و انتصاب مجدد او بلامانع است رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی به عنوان بالاترین مقام اجرایی و اداری عهده دار کلیه امور بانک بوده و در کلیه مراجع رسمی داخلی و خارجی نماینده بانک باحق توکیل میباشد.

خرید دین و خرید دین مجدد

بر اساس آیین نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خریددین) به بانک ها اختیار داده شده است که تحت شرایط معینی اقدام به خرید دین اسناد بنمایند. این اسناد که توسط بانکها از مشتریان خریداری شده قابل تبدیل مجدد به دین حال نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی است همچنین اسناد ناشی از عملیات جدید بانکی یعنی اسناد مربوط به تسهیلات اعطایی بانکها که ناشی از مطالبات بانکها از مشتریان آنهاست، از جانب بانک مرکزی جمهوری اسلامی قابل خریداری است. بدین ترتیب بانک مرکزی جمهوری اسلامی میتواند با تغییر نرخ خرید دین اسناد بانک ها و نیز نرخ خرید دین مجدد اسناد مشتریان بانکها در طرح تسهیلات تاثیر بگذارد.

فصل چهارم: مدیریت بانکها

نقدینگی

بانک برای اینکه پول کافی در دسترس داشته باشد باید به مدیریت نقدینگی بپردازد. نقدینگی تعریف متفاوتی دارد لیکن در بانک میتواند به عنوان توانایی گردآوری پول به مبلغ و زمان معقول با هزینه منطقی برای تأمین نیازهای مشتریان تعریف شود.

مدیریت نقدینگی: یکی از مهمترین وظایف بانکها جلوگیری از بروز مشکلات توازن میان منابع و مصارف است در این راستا باید ضمن رعایت توازن بر سررسید منابع و مصارف توجه داشت. ابزارهایی مانند استفاده از بازار بین بانکی بیمه سپرده ها ذخیره قانونی نزد بانک مرکزی و دسترسی به نقدینگی بانک مرکزی برای مدیریت نقدینگی ایجاد شده است.

مهمترین اقلام دارایی های بانک تجاری عبارتند از:

__ وجوه نقد

- بروات تنزیلی

- طلا - ارز

__ تسهیلات اعطایی و سرمایه گذاری ها

- ساختمان و اموال

__ سایر

مدیریت دارایی های بانکی

قسمت اعظم داراییهای بانکی را تسهیلات اعطایی و سرمایه گذاریها تشکیل میدهد. با توجه به اینکه سپرده ها و پس اندازهای جمع آوری شده اشخاص در اختیار متقاضیان وام قرار می گیرد چنین عملیاتی باید طوری تنظیم گردد تا در صورت مراجعه احتمالی سپرده گذاران بانک بتواند پاسخگوی بازپرداخت وجوه آنان باشد. در غیر این صورت بانک با ریسک نقدینگی مواجه خواهد شد ریسک نقدینگی زمانی حاصل میشود که بانک به میزان کافی نقدینگی یا داراییهای قابل نقد شدن در کوتاه مدت را برای تامین نیازهای سپرده گذاران و وام گیرندگان در اختیار نداشته باشد. بدین جهت بانک ناگزیر است بخشی از سپرده ها را به صورت نقد در صندوق نگهداری نماید و نیز اعطای تسهیلات باید طوری برنامه ریزی و تنظیم گردد که احتمال بازپرداخت آنها در سررسید امکان پذیر باشد ضمن اینکه بانک باید اوراق بهادار قابل فروش نیز در اختیار داشته باشد تا در صورت نیاز بتواند به سرعت و بدون از دست دادن ارزش اسمی آنها را به پول نقد تبدیل کند. بدهیهای بانکی: بدهی های بانک یعنی منابع بانک، ستون بدهیهای بانک را اقلامی نشان میدهد که مهم ترین آنها سپرده ها و به ویژه سپردههای دیداری میباشند اقلام بدهی موقتی است. ستون بدهی ها نشان دهنده بدهیهای بانک به سهامداران سپرده گذاران و سایر بانک ها یا مؤسسات مالی و تجاری میباشد بدهیهای بانک شامل اقلام ذیل است: سپرده ها، استقراض از بانک مرکزی و سایر بانکها، وجوه اداره شده، سرمایه.

سپرده ها : سپرده هاسرمایه در گردش بانکهای تجاری را تشکیل می دهند سپرده ها نشان دهنده میزان استقراض بانک از مردم است توانایی یک بانک در جذب سپرده ها معیاری برای نشان دادن کارایی بانک و همچنین درجه اعتماد مردم به بانک میباشد. سپرده های بانکهای تجاری شامل :سپرده های بخش غیر دولتی می باشد که از دو بخش جاری و سپرده های غیر دیداری (سپرده پس انداز و سپرده هایسرمایه گذاری مدت دار)تشکیل می شود.

استقراض از بانک مرکزی و سایر بانکها :بانکهای تجاری برای رفع مشکلات خود ناشی از کمبود نقدینگی میتوانند از بانک مرکزی وام دریافت دارند این وام ها تحت عنوان اعتبارات تنزیلی سه نوع میباشند:

۱- اعتبارات تعدیلی

۲- اعتبارات فصلی

۲- اعتبارات بسط یافته

اعتبارات تعدیلی: معمولی ترین نوع این اعتبارات است و از طرف بانک مرکزی به منظور کمک به بانک ها برای رفع مشکلات کوتاه مدت نقدینگی که بر اثر برداشتهای موقتی از سپرده ها ناشی میشود مورد استفاده قرار میگیرد و انتظار میرود به سرعت بازپرداخت گردد.

اعتبارات فصلی: در رابطه با نیازهای فصلی تعداد کمی از بانکها در مناطق کشاورزی که دارای برنامه های فصلی هستند اعتبارات فصلی داده میشود.

اعتبارات بسط یافته: این اعتبار به بانکهایی داده میشود که با مشکلات نقدینگی شدید در اثر پرداختهای پی در پی از سپرده ها مواجه اند و انتظار نمی رود این نوع اعتبارات به سرعت بازپرداخت گردد.

وجوه اداره شده: عبارتست از وجوهی که از طرف سازمانها و یا مؤسسات برای مصارف مشخص و معینی با شرایط خاصی در اختیار بانک گذاشته میشود.

سرمایه: آخرین عامل در طرف بدهیهای، تجاری سرمایه است. سرمایه بانک ها به عبارتی تفاوت بین داراییها و بدهیهای آن در ترازنامه است. این سرمایه شامل سودهای تقسیم نشده و انواع ذخائر و سرمایه های دیگری است که از درآمدهای گذشته باقی مانده است.

چگونگی افزایش منابع مالی بانک های تجاری

بانک تجاری میتواند به طرق زیر منابع مالی خود را افزایش دهد:

استقراض، افزایش سرمایه با انتشار سهام جدید، عدم توزیع سود بین سهامداران، وصول مطالبات، تنزیل مجدد نزد بانک مرکزی و فروش اوراق بهادار.

فصل پنجم: روابط بین بانکی

بازار بین بانکی

بازار بین بانکی بخشی از بازار پول است که امکان تامین منابع کوتاه مدت را از طریق ابزارهای متداول برای بانکها فراهم میکند. در این بازار بانکهایی هستند از بازار وجوه برخوردارند و هم چنین بانک هایی هستند که با کمبود نقدینگی مواجه گردیده اند در بازار بین بانکی بر اساس قواعد حاکم بر بازار با یکدیگر مبادله می کنند و ضرورت مراجعه به بانک مرکزی را کاهش میدهند امروز نقش و اهمیت بازار بین بانکی در ابعاد مختلف از قبیل:

تامین نیازهای بانکها، حداکثر سودآوری از منابع بازار، امکان تنظیم سیاست پولی و بسیار با اهمیت بوده و... در اکثر کشورهای بازار مزبور به عنوان مکمل بازار پول فعال است.

سازمان کلرینگ اتاق پایاپای اسناد بانکی

سازمان کلرینگ یا اتاق پایاپای سازمانی است که با شرکت آزادانه بانک های محلی به منظور تسهیل در مبادله چک ها و سایر اسناد بانکی و تسویه و واریز محاسبات مربوطه تشکیل میگردد غالب این سازمان به صورت شرکت یا اتحادیه تشکیل و با سرمایه پرداختی بانکهای عضو و طبق اساسنامه تنظیم شده به وسیله یک هیأت مدیره و مدیر عامل اداره می شوند. در ایران پس از تصویب قانون بانکی و پولی کشور در خردادماه ۱۳۳۹ و تأسیس بانک مرکزی از تاریخ هفتم بهمن ماه سال ۱۳۴۰ اداره پایاپای بانکها به صورت یکی از ادارات تابعه بانک مرکزی شروع به کار نمود در شهریور ماه سال ۱۳۴۷ سازمان جدیدی به نام اتاق پایاپای اسناد بانکی مستقیماً طبق اساسنامه و با دارا بودن شورای هیأت مدیره و هیات عامل تأسیس گردید.

هر یک از بانک های کشور که عضو اتاق پایاپای اسناد بانکی است روزانه تمام چک ها و حواله های واگذاری مشتریان خود را که عهده بانکهای دیگر داخل یک شهر به نفع آنها صادر گردیده جمع آوری و برای وصول پشت نویسی مینمایند. سپس اسناد عهده هر بانک را تفکیک نموده و برای هر دسته از اسناد صورت جداگانه تهیه و نهایتاً در یک برگ صورت خلاصه چکهای تحویلی به کلیه بانکها را مشخص کرده و تحویل کارمند مربوطه میدهد تا در اتاق پایاپای استاد بانکی مورد مبادله قرار گیرد.

در حال حاضر عملیات اتاق پایاپای اسناد بانک بر اساس سامانه «چکاوک» با انتقال بر اطلاعات شامل (داده ها و تصویر چک) به صورت الکترونیکی انجام میشود.

نظام تسویه و پرداخت الکترونیکی

نظامهای تسویه و پرداخت به چند گروه تقسیم میشوند که به طور کلی می توان تحت عنوان نظام تسویه خالص و نظام تسویه ناخالص آنی از آن یاد کرد. نظام پرداخت بنا به تعریف بانک تسویه های بین المللی به طور خلاصه عبارت از سازکاری است که وجه را از جایی در یک بانک به حسابی در بانک دیگر منتقل میکند. در این راستا بانک مرکزی و همت و تلاش شبکه بانکی تمامی بانکهای اصلی کشور تا پایان سال ۱۳۸۳ از طریق مرکز شتاب به یکدیگر متصل شدند و ایده «شبکه واحد پرداخت» تحقق پیدا کرد در حال حاضر مرکز «شتاب» نقش سوئیچ ملی کارتهای بانکی را در کشور ایفا نموده و عملاً نظام تهاتر الکترونیکی در کشور اجرا می شود. متعاقباً جهت تکمیل نظام تسویه و پرداختهای الکترونیکی سامانه های مختلفی راه اندازی گردید که عبارتند از: سامانه تسویه ناخالص آنی «ساتنا

« و سامانه پایا، سامانه حواله الکترونیکی بین بانکی «سحاب» ،سامانه الکترونیکی پرداخت کارتی «شاپرک» و سامانه «چکاوک» به عنوان اتاق پایاپای چکهای الکترونیکی و

فصل ششم: تجهیز منابع

انواع سپرده های بانک

سپرده های بانکی را معمولاً به دو دسته اصلی تقسیم می کنند:

۱- سپرده های دیداری و ۲- سپرده های غیر دیداری (مدت دار)

سپرده های دیداری یا سپرده جاری به سپرده ای اطلاق میشود که به محض مطالبه آن از بانک و بدون اطلاع قبلی قابل پرداخت بوده و عیناً مانند وجه نقد قابلیت نقل و انتقال داشته باشد.

سپرده غیر دیداری به سپرده ای اطلاق میشود که براساس توافق بین بانک و مشتری در اختیار بانک قرار گرفته و بازپرداخت آن از طرف بانک در سررسید معینی با اخطار قبلی مشتری و یا شرایط دیگری بدون اخطار قبلی امکان پذیر است. به موجب ماده سوم از فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا بانکها میتوانند تحت عناوین ذیل نسبت به قبول سپرده اقدام نمایند :

(الف) سپرده های قرض الحسنه:

۱- جاری ۲- پس انداز

(ب) سپرده های سرمایه گذاری مدت دار:

۱- کوتاه مدت ۲- بلندمدت

تعریف حساب جاری

حساب جاری قرارداد دوجانبه ای است که رعایت مفاد آن برای بانک و مشتری الزامی است. بانک با افتتاح حساب جاری به نفع اشخاص امتیاز صدور چک بنام بانک را به دارنده حساب میدهد با توجه به اهمیتی که چک از نظر پولی دارد بانک مجبور به دقت بیشتری در مورد این دسته از مشتریان خود میباشد به همین علت در زمان افتتاح حساب جاری تأیید یک یا دو نفر را که دارای سابقه بانکی در همان بانک باشند به عنوان معرف لازم و ضروری میداند. شرایط عمومی حساب جاری معمولاً در ظهر کارتهای نمونه امضاء صاحب حساب درج شده و در موقع افتتاح حساب به رؤیت مشتری میرسد که به دقت خوانده و امضاء نماید. اهم این شرایط به قرار زیر میباشد:

۱_ بانک فقط ملزم به پرداخت وجه چکهایی است که صادر کننده در حسابی که جهت آن چک صادر نموده است وجه کافی داشته باشد.

۲_ بانک هنگام پرداخت وجه چک دقت لازم را در صحت مندرجات و امضاء صادر کننده خواهد نمود با این حال در مورد جعل امضاء یا الحاق در مندرجات چک در صورتی که تشخیص آن در بادی امر ممکن نباشد و ظاهراً امضاء صادر کننده طبق نمونه ای باشد که به بانک معرفی شده هیچ گونه مسئولیتی متوجه بانک نخواهد بود.

۳- در مورد چکهایی که دارای ظهرنویسان متعددی میباشد صرف ملاحظه بانک به این که ردیف پشت نویسی ها مرتب است احرار هویت آخرین امضاء کننده که چک را برای دریافت ارائه نماید کافی بوده و بانک هیچ گونه مسئولیتی نسبت به صحت امضاء سایر پشت نویسان نخواهد داشت.

۴- چنانچه صاحب حساب رونوشت یا عکس متن یا ظهر چک صادره از طرف خود را بخواهد در صورتی به او داده خواهد شد که فقط شخصی که چک بنام او صادر شده وجه چک را دریافت و یا به حساب خود منظور نموده باشد، لیکن اگر چک دارای ظهرنویسان دیگری باشد به منظور حفظ اسرار ظهرنویسان فقط رونوشت با عکس متن چک را به حساب جاری خواهد داد مگر اینکه از طرف مراجع ذیصلاح قانونی رونوشت با عکس ظهر چک نیز خواسته شود.

۵_ بانک حساب جاری اشخاصی را که مبادرت به صدور یک فقره چک بلامحل نمایند و بنا به تقاضای دارنده چک منجر به صدور گواهینامه عدم پرداخت به علت فقدان موجودی و پا کر موجودی شود تحت عنوان حساب جاری درگیر تلقی و از اعطای دسته چک جدید به صاحبان این قبیل حسابها خودداری مینماید

تبصره: در صورتی که صاحب حساب در گیر ظرف مدت ۱۰ روز از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت حسن نیت خود را با تأمین وجه چک برگشت شده در بانک و با ارائه رضایتنامه دارنده چک مزبور اثبات نماید مشمول مفاد این بند نخواهد بود.

سپرده قرض الحسنه پس انداز

تعریف پس انداز پس انداز عبارت است از سهمی از درآمد مردم یک کشور که به مصارف جاری و زودگذر تخصیص نیافته و صرف اندوخته و یا سرمایه گذاری (پس انداز) می شود. به امید آنکه درآمد آتی که مؤثر در افزایش سرمایه ملی است از آن حاصل گردد. برای جذب پس انداز و تشویق مردم به عمل پس انداز در ماده ششم قانون بانکداری بدون ربا آمده است. «بانک ها می توانند به

منظور جلب و تجهیز سپرده ها با اتخاذ روشهای تشویقی از امتیازات ذیل به سپرده گذاران اعطاء نمایند.»

الف) اعطای جوایز غیر ثابت نقدی یا جنسی برای سپرده های قرض الحسنه پس انداز

ب) تحقیق یا معافیت سپرده گذاران از پرداخت کارمزد یا حق الوکاله

ج) دادن حق تقدم به سپرده گذاران برای استفاده از تسهیلات اعطایی بانکی در موارد مذکور در فصل سوم.

افتتاح حساب پس انداز توسط مادران

بر اساس اظهار نظر شورای عالی قضایی مادران اطفالی که دارای ولی قهری پدر و جد پدری هستند میتوانند برای فرزندان صغیر خود فقط حساب قرض الحسنه پس انداز افتتاح نمایند و حق برداشت از حساب مزبور تا رسیدن طفل به سن ۱۸ سال منحصر با افتتاح کننده حساب (یعنی مادر) خواهد بود.

افتتاح حساب پس انداز برای صغیر ممیز

اطفالی که به سن ۱۲ سال تمام رسیده باشند میتوانند شخصا به نام خود حساب پس انداز افتتاح نمایند حق برداشت از این حساب ها منحصر با صاحب حساب می باشد. دارندگان این قبیل حسابها پس از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام می توانند از موجودی حساب خود برداشت نمایند.

سپرده سرمایه گذاری مدت دار (کوتاه مدت و بلند مدت)

سپرده های سرمایه گذاری مدت دار به آن دسته از سپرده هایی اطلاق می گردد که به قصد انتفاع (سود) به بانک سپرده میشود و بانک با قبول وکالت از طرف صاحبان سپرده های سرمایه گذاری پس از توزیع سهمی از آن به عنوان سپرده های قانونی بانکها نزد بانک مرکزی بقیه وجوه را در عملیات مجاز بانکی به کار می گیرند. ضمناً بانک استرداد اصل سپرده های سرمایه گذاری مدت دار را بر طبق قرارداد منعقدہ تعهد و پایه هزینه خود بیمه مینماید بانک منافع حاصله را پس از وضع حق الوکاله خود در پایان هر دوره مالی به نسبت مدت و مبلغ سپرده بین سپرده گذاران تقسیم مینماید

انواع سپرده های سرمایه گذاری

۱- سپرده سرمایه گذاری کوتاه مدت عادی

در افتتاح اینگونه حسابها از کارت مخصوص به خود استفاده می شود که در آن متقاضی به بانک حق وکالت با توکیل میدهد تا سپرده وی را طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا در قالب عقود مختلف

به صورت مشاع به کار گرفته و منافع حاصله را طبق مقررات و آیین نامه های مربوطه با داشتن حق مصالحه بین بانک و سپرده گذار به تناسب مبلغ و مدت و پس از کسر حق الوکاله پرداخت نماید حداقل مبلغ برای افتتاح اینگونه سپرده ها فعلاً ۱۰۰۰۰۰۰۰ ریال میباشد.

۲_ سپرده سرمایه گذاری کوتاه مدت ویژه (شش ماهه)

جهت تشویق سپرده گذاران و جذب مشتریان طبق مصوبه شورای پول و اعتبار می توان حساب سپرده کوتاه مدت ویژه ۶ ماهه با نرخ ۲٪ بیشتر از سود علی الحساب سپرده های سرمایه گذاری کوتاه مدت افتتاح نمود مبلغ این سپرده در طول مدت دوره سپرده گذاری ثابت بوده و قابل افزایش یا کاهش نمیشود حداقل مبلغ برای افتتاح اینگونه سپرده ها فعلاً ۱۱۰۰۰۰۰۰ ریال می باشد.

۳_ سپرده سرمایه گذاری بلندمدت

در صورتی که سپرده گذار نخواهد از وجوه خود در طول مدتی که سپرده می گذارد استفاده نماید میتواند از سپرده سرمایه گذاری بلندمدت استفاده نماید. سپرده سرمایه گذاری بلندمدت در حال حاضر از نظر مدت یک ساله دوساله سه ساله، چهار ساله و پنج ساله است و طبیعتاً هر چه مدت بیشتر باشد نرخ سهم سود مشتری بیشتر خواهد بود مبلغ اینگونه سپردهها نیز در طول مدت سپرده گذاری ثابت بوده و قابل کاهش یا افزایش نمی باشد.

سپرده های مدت دار ویژه سرمایه گذاری عام و خاص

(الف) سپرده مدت دار ویژه سرمایه گذاری عام: سپرده ای است که نزد بانکها و مؤسسات اعتباری با سرمایه مشخص افتتاح می شود این نوع سپردهها میتواند با نام یا بدون نام و قابل انتقال باشد اینگونه سپرده ها در سازمان بورس اوراق بهادار قابل معامله میباشد

(ب) سپرده های مدت دار ویژه سرمایه گذاری خاص: سپرده ای است که بانکها و مؤسسات اعتباری برای تأمین مالی طرحهای مشخص جدید سودآور تولیدی ساختمانی خدماتی و نیز توسعه و تکمیل طرحهای سودآور موجود و تأمین سرمایه در گردش با سررسید مشخص افتتاح میکنند.

فصل هفتم: مبانی نظام اعتباری

1 - مفهوم نظام اعتباری

مفهوم نظام اعتباری آن است که در نظام اعتباری رابطه به هم پیوسته اصول قواعد و ضوابط اعتباری و هدف و یا اهداف اعتباری هر جامعه مورد نظر قرار گیرد. اهمیت و حساسیت نظام

اعتباری و بانکی در کل نظام اقتصادی هر جامعه دولت ها را بر آن داشته است تا از طریق اتخاذ و اعمال مجموعه تدابیری که اصطلاحاً سیاست های پولی و اعتباری نامیده میشود گردش پول در جامعه را تنظیم نمایند.

۲- مفهوم تخصیص منابع

هر اقتصادی حدودی دارد و حداقل در کوتاه مدت از مقادیر ثابت منابع اقتصادی برخوردار است. این منابع یا به بیان دیگر عوامل تولید داده های فرآیند تولید را تشکیل میدهند، فرآیندی که از آن مقادیر وسیع کالاها و خدمات اقتصادی پدیدمی آید و در نهایت این کالاها و خدمات به شکلی خواسته های مصرف کنندگان را ارضای کند. اعطای تسهیلات بخش مهمی از عملیات هر بانک را تشکیل میدهد. چون برای تمامی اشخاص به دلایل مختلف مقدور نیست که در فعالیتهای خود بتوانند از امکانات و منابع پولی شخصی جهت تأمین نیازهای موجود استفاده نمایند لذا ناگزیر برای استفاده از تسهیلات و منابع لازم به مؤسسات مالی و اعتباری که مهم ترین آن ها بانکها هستند مراجعه مینمایند. بانک ها با عملیات اعتباری خود سبب میشوند تا مازاد منابعی که در اختیار اشخاص است از آنان به اشخاصی که ابتکار و خلاقیت کارآفرینی دارند و فاقد سرمایه هستند منتقل گردد که از این طریق تولیدات کشور نیز افزایش خواهد یافت با افزایش تولید سطح اشتغال بالا می رود و از طرفی ازدیاد کالاها و خدمات در یک اقتصاد متعادل موجب کاهش قیمتها می شود.

اهداف اصول و ویژگیهای نظام اعتباری جدید

(الف) اهداف

بر اساس ماده اول قانون عملیات بانکی بدون ربا و مشخصات بند اول آن اهداف و راهکارهای اعتباری نظام بانکی جدید عبارتند از:

۱_۱ استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنی حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور

۲- فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاستها و برنامه های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی با ابزارهای پولی و اعتباری

۳- ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض الحسنه از طریق جذب و جلب وجوه و اندوخته ها و پس اندازها و سپرده ها و بسیج آنها در جهت تأمین شرایط و امکانات کار و سرمایه گذاری

(ب) اصول

علاوه بر حذف ربا به عنوان یک اصل و شالوده، اساسی نظام اعتباری مبتنی بر قانون عملیات بانکی بدون ربا بر دو اصل مهم و عمده استوار است:

۱_ اعطای تسهیلات توسط بانکها باید به صورتی انجام پذیرد که براساس پیش بینیهایی مربوط اصل منابع تأمین شده برای تسهیلات اعطایی و همچنین سود مورد انتظار در صورت تحقق در مدت معینی قابل برگشت باشد.

۲_ در جهت حسن انجام اجرای قراردادهای منعقد بانکها میباید بر نحوه مصرف و بازگشت تسهیلات اعطایی نظارت های لازم و کافی به عمل آورند.

(ج) ویژگی ها

با توجه به قانون عملیات بانکی بدون ربا اهم ویژگیهای نظام اعتباری جدید عبارتند از:

۱_ تخصیص بخشی تسهیلات اعطایی

۲- تعدیل فرهنگ وثیقه

۳- بازگشت روان و بدون وقفه پول و سرمایه

۴- هدایت کنترل و نظارت بر مصرف تسهیلات

۵_ سودآوری مطلوب و کاهش ریسک سرمایه گذاری

۶- احتمال کمتر بودن زبان در بانکداری اسلامی نسبت به بانکداری ربوی

۷_ توزیع در آمد بانکها در گستره وسیعی از قشرهای جامعه

حد (سقف) تسهیلات اعطایی

منظور از حد با سقف تسهیلات حداکثر مبلغ معینی است که بانک حاضر است به عنوان تأمین مالی یا قبول تعهد در قالب ابزار مشخصی در یک زمان معین در اختیار یک مشتری (متقاضی تسهیلات) قرار داده یا برای او تعهد نماید. حد تسهیلات معمولاً برای مدت یک سال و یا یک دوره تولیدی برقرار میگردد. بنابراین حد تسهیلات اعطایی هیچ گاه ثابت نبوده و با تغییر شرایط، مخصوصاً وضعیت مشتری تغییر میکند.

حد مجاز قانونی

حد مجاز قانونی، یکی از ابزارهای اعمال سیاستهای پولی و برنامه ریزی های اعتباری است که توسط شورای پول و اعتبار به منظور کنترل حجم و جهت گیری تسهیلات اعطایی وضع می گردد. سقف تعیین شده برای اعطای هر یک از انواع تسهیلات اعطایی به یک متقاضی حد مجاز فردی و سقف تعیین شده جهت برقراری مجموعه ای از تسهیلات اعطایی برای یک بانک حد مجاز جمعی نامیده میشود.

عوامل اساسی و معیارهای تعیین اعطای تسهیلات

در بررسی وضع اعتباری هر متقاضی تسهیلات بانک به دو نکته توجه خاص دارد:

۱- توجه به تمایل بازپرداخت تسهیلات اعطایی

۲- امکان و قدرت بازپرداخت وی در واریز بدهیهای بانکی

با وجود اهمیت تمایل مشتری به بازپرداخت تسهیلات اعطایی قدرت و توان بازپرداخت او نیز حائز اهمیت است که باید مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. در تعیین حد اعتباری متقاضیان تسهیلات عواملی که به اصول کلی تعیین اعتبار متقاضیان تسهیلات بانکها معروف است باید به دقت مورد توجه قرار گیرد این عوامل به ترتیب درجه اهمیت عبارتند از:

۱- شخصیت

۲- صلاحیت (قابلیت)

۳- ظرفیت درآمدی

۴- شایستگی اعتباری

۵- سرمایه

۶- شرایط محیط بیرونی

۷- وثیقه

سیاست کلی بانک ها در پرداخت وام

نکاتی که باید در تنظیم سیاست کلی بانک در اعطای وام رعایت گردد عبارتند از:

شناخت مشتریان از طریق جمع آوری اطلاعات اعتباری، رتبه بندی مشتریان، اعتبار سنجی مشتریان و نهایتاً ظرفیت سنجی مشتری.

تعیین حداکثر میزان وام، تعیین نوع و حدود انواع وامها، سررسید انواع وامها، خصوصیات سپرده ها، کیفیت تقاضای وام، شرایط اقتصادی، سیاست کلی بانک مرکزی، مقررات قانونی.

سیاستها و روشهای اعتباری باید شامل یک نظام کارآمد باشد و تعریف روشنی را از مسئولیت کنترل داراییهای مخاطره آمیز ارائه دهد. ریسک اعتباری - واضح ترین ریسک خطر سوخت شدن اعتبار اعطایی است. بانک وجوه سپرده گذاران را دریافت میکند و آن را به متقاضیان وام پرداخت می کند ضمن این عمل بانک با این خطر مواجه میشود که بعضی از وام گیرندگان مایل و قادر به بازپرداخت وام نباشند. بنابراین هر چه عدم پرداخت وام ها توسط مشتریان بیشتر باشد بانک باید به منظور حفظ بقای خود حاشیه سود تفاوت نرخ های بهره را افزایش دهد که این امر موجب غیر اقتصادی شدن بانک و کاهش قدرت رقابت آن در مقایسه با سایر بانکها میگردد.

خطر سررسید - یک بانک میتواند سپرده های کوتاه مدت را با نرخ های پایین قبول کند و از محل این وجوه وام های بلند مدت تر با نرخ بهره بالاتر بپردازد. این عملیات در واقع، جریان تبدیل سررسید است که طی آن بانک ارزش افزوده در اقتصاد ایجاد میکند و بیشتر درآمد حاصل از تفاوت نرخهای بهره از این طریق عاید بانک می گردد.

انواع تسهیلات

تسهیلات اعطایی را می توان از جهات مختلف مورد بررسی قرار داد. برخی از طبقه بندی های عمده به شرح ذیل میباشد:

1_ از لحاظ مدت

تسهیلات اعطایی از لحاظ مدت به سه گروه تقسیم میشود: کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت

کوتاه مدت: تسهیلات اعطایی کوتاه مدت به آن دسته تسهیلات بانکی اطلاق می شود که حداکثر مدت استهلاك آن یک سال بوده و برای مقاصد مصرفی جبران هزینه های جاری و تأمین سرمایه در گردش مؤسسات مختلف اقتصادی به کار میرود.

میان مدت: اینگونه تسهیلات اعطایی که مدت استهلاك آن بیشتر از یک سال و کمتر از ۵ سال است بیشتر به منظور تأمین هزینه های ناشی از جایگزین کردن ماشین آلات و تجهیزات و یا تکمیل و توسعه طرحهای سرمایه گذاری کوچک مورد استفاده قرار میگیرد.

بلند مدت: تسهیلات اعطایی بلندمدت تسهیلاتی است که مدت استهلاك آن معمولاً بیش از ۵ سال بوده و به منظور تأمین تمام یا قسمتی از هزینه های طرح سرمایه گذاری ثابت (عمدتاً تولیدی که به صورت ایجاد و تأسیس بنا می گردد) به کار می رود.

۲_ از لحاظ موارد استفاده :

_تأمین نیازهای جاری

_تأمین مواد اولیه موجودی کالا

_تأمین نقدینگی

_تأمین نیازهای سرمایه ای

_تأمین هزینه طرحهای ایجاد (تأسیس)

_تأمین هزینه طرحهای جایگزینی

_تأمین نیازهای شخصی

۳- از لحاظ مصرف

تسهیلات اعطایی از حیث مصرف در انواع بخشهای اقتصادی نیز طبقه بندی و مورد استفاده آماری قرار میگیرد:

الف) تسهیلات اعطایی تجاری

ب) تسهیلات اعطایی تولیدی

ج) تسهیلات اعطایی مسکن و ساختمان

د) تسهیلات اعطایی خدمات

ه) تسهیلات اعطایی متفرقه

تسهیلات اعطایی بانکها در قالب عقود اسلامی عبارتند از:

قرض الحسنه، مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه گذاری مستقیم، فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، جعاله، مزارعه و مساقات

قرض الحسنه اعطایی

قرض الحسنه عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین (قرض دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض گیرنده) تملیک میکند که قرض گیرنده مثل و یا در صورت عدم امکان قیمت آن را به قرض دهنده رد نماید.

طبق ماده ۱۶ آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا قرض الحسنه در موارد ذیل قابل پرداخت است:

الف) تأمین وسایل و ابزار و سایر امکانات لازم برای ایجاد کار جهت کسانی که فاقد اینگونه امکانات میباشند در شکل تعاونی

ب) کمک به امر افزایش تولید با تأکید بر تولیدات کشاورزی، دامی، صنعتی

ج) رفع احتیاجات ضروری شامل:

۱ - هزینه های ازدواج

۲- تهیه جهیزیه

۳- درمان بیماری

۴_ تعمیر و تأمین مسکن

۵_ هزینه های ضروری

مضاربه

مضاربه قراردادیست که به موجب آن یکی از طرفین (مالک) عهده دار تأمین سرمایه (نقدی) میگردد با قید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کرده و در سود حاصله شریک باشد.

مضاربه دارای ویژگیهای ذیل میباشد؛

۱- سرمایه مضاربه حتماً باید وجه نقد باشد.

۲- مضاربه از جمله عقود جایز است و از اینرو هر یک از طرفین حق نسخ قرارداد را دارد مگر

اینکه شرط دیگری در قرارداد تعیین شده باشد. در قراردادهای بانکی متن قرارداد مضاربه را طوری تنظیم نمودهاند که عامل با امضای قرارداد شرط "ترک فسخ" قرارداد را تا زمان تسویه کامل از جانب خود بپذیرد.

۳- مضاربه از جمله تسهیلات کوتاه مدت است و نباید از یک دوره خرید و فروش حداکثر یک سال تجاوز نماید.

۴- مضاربه صرفاً در بخش بازرگانی کاربرد دارد.

۵- در مضاربه نقش مالک و عامل از یکدیگر جداست یعنی مالک فقط تأمین کننده تمام سرمایه لازم است و عامل صرفاً کار عاملیت خود را انجام میدهد.

۶- هزینه های مضاربه کلاً به عهده مالک است.

۷- مسئولیت عامل در حفظ سرمایه مضاربه همان مسئولیتی است که قانوناً عهده امین گذاشته شده است.

سرمایه مضاربه شامل اقلام زیر میباشد :

قیمت خرید کالا ، هزینه بیمه و حق ثبت سفارش ، هزینه حمل و نقل ، هزینه انبارداری ، حقوق گمرکی و سود بازرگانی ، هزینه های بانکی ، هزینه بسته بندی ، هزینه توقف و انتظار نوبت کشتی .

واحدهای بانکی مکلفند بر مصرف سرمایه و برگشت آن و همچنین عملیات اجرایی مضاربه نظارت لازم و کافی معمول دارند.

مشارکت مدنی

مشارکت مدنی عبارتست از در آمیختن سهم الشرکه نقدی و یا غیر نقدی متعلق به اشخاص حقیقی و یا حقوقی متعدد به نحو مشاع به منظور انتفاع، طبق قرارداد از ماده ۷ قانون عملیات بانکی بدون ربا استنباط میشود که مشارکت مدنی در بخشهای تولید صنعتی، معدنی کشاورزی و مسکن بازرگانی داخلی، صادرات و واردات و خدماتی کاربرد دارد.

مشارکت مدنی ماهیتاً از عقود جایز و از تسهیلات کوتاه مدت است که می بایست ظرف مدت یک سال خاتمه پذیرد در مواردی که مشارکت مدنی برای امور تولیدی صورت می پذیرد حداکثر مدت سه سال است. سرمایه مشارکت مدنی اعم از نقدی و غیر نقدی مشارکت مدنی به قصد انتفاع انجام میپذیرد

مشارکت حقوقی

مشارکت حقوقی در آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا عبارتست از: تأمین قسمتی از سرمایه شرکتهای سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکت های سهامی موجود.

سرمایه گذاری مستقیم

طبق ماده ۲۸ آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا سرمایه گذاری مستقیم عبارتست؛ از تأمین سرمایه لازم جهت اجرای طرح های تولیدی و طرحهای عمرانی انتفاعی توسط بانکها.

فروش اقساطی

فروش اقساطی عبارتست از؛ واگذاری عین به بهای معلوم به غیر به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی یا غیر مساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد.

فروش اقساطی را با توجه به قانون عملیات بانکی بدون ربا میتوان به سه دسته تقسیم نمود:

الف) مواد اولیه لوازم یدکی و ابزار کار.

ب) وسایل تولید، ماشین آلات و تاسیسات.

ج) مسکن.

اجاره به شرط تملیک

طبق آیین نامه قانون عملیات بانکی بدون ربا اجاره به شرط تملیک عقد اجاره ایست که در آن شرط شود مستأجر در پایان مدت اجاره و در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد عین مستأجره را مالک گردد.

اجاره به شرط تملیک در بخشهای تولیدی خدماتی و مسکن کاربرد دارد.

خرید دین

خرید دین قرارداد است که به موجب آن شخص ثالثی دین مدت دار بدهکار را به مبلغ کمتری از مبلغ اسمی آن به صورت نقدی از داین خریداری می کند، منظور از مبلغ اسمی، مبلغی است که در متن اسناد و اوراق تجاری ذکر گردیده و حاکی از میزان بدهی میباشد که باید در سررسید از سوی متعهد پرداخت شود.

معاملات سلف

طبق ماده ۱۴ آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا معامله سلف عبارتست از پیش خرید نقدی محصولات تولیدی به قیمت معین .

معاملات سلف از جمله تسهیلات کوتاه مدت بوده و مدت آن نباید از یک دوره تولیدو حداکثر یک سال تجاوز نماید معاملات سلف فقط در بخش تولید کاربرد دارد.

جعاله

جعاله عبارتست از التزام شخص (جاعل) یا کارفرما به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جعل) در مقابل انجام عملی معین طبق قرارداد.بانکها میتوانند در امور تولیدی بازرگانی و خدماتی با تنظیم قرارداد مبادرت به جعاله نمایند. جعاله از تسهیلات کوتاه مدت بوده و از عقود جایز میباشد .

مزارعه

مزارعه عقدیست که به موجب آن یکی از طرفین زمینی را برای مدت معین به طرف دیگر میدهد که در آن زراعت کرده و حاصل را تقسیم کنند.مزارعه یکی از روشهای تأمین نیازهای مالی کوتاه مدت در بخش کشاورزی محسوب می شود زیرا حداکثر مدت مزارعه یک سال است مگر اینکه دوره زراعی، زراعت موضوع قرارداد بیش از یک سال باشد در این صورت مدت مزارعه معادل یک دوره زراعی تعیین خواهد شد.

مساقات

مساقات معامله ایست که بین صاحب درخت و امثال آن با عامل در مقابل حصه مشاع معین از ثمره واقع میشود و ثمره اعم است از میوه و برگ و گل و غیره . مساقات از جمله تسهیلات کوتاه مدت برای تأمین نیازهای مالی بخش کشاورزی محسوب میشود. حداکثر مدت قرارداد مساقات یک سال میباشد مگر اینکه یک سال کافی برای برداشت ثمره نباشد که در این صورت مدت قرارداد به نحوی تعیین می گردد. که ثمره حاصل شود.

مرابحه

مرابحه قرار دادیست که به موجب آن عرضه کننده بهای تمام شده اموال و خدمات را به اطلاع متقاضی می رساند و سپس با افزودن مبلغ یا درصدی اضافی به عنوان سود آن را به صورت نقدی، نسیه یا اقساطی به اقساط مساوی یا غیر مساوی در سررسید یا سررسیدهای معینی به متقاضی واگذار نماید.

استصناع

استصناع عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین در مقابل مبلغ معین متعهد به ساخت (تولید، تبدیل یا تغییر) اموال منقول و غیر منقول مادی و غیرمادی با مشخصات مورد تقاضا و تحویل آن در دوره زمانی معین به طرف دیگر می گردد. بانکها می توانند به منظور گسترش بخشهای تولیدی از قبیل صنعت و معدن، مسکن و کشاورزی تسهیلات لازم را به مشتریان خود در قالب عقد استصناع اول اعطاء نموده و سپس بر اساس عقد استصناع نوع دوم قرارداد ساخت را به سازنده واگذار نمایند.

اوراق قرضه (صکوک)

تعریف صکوک صکوک جمع صک یک واژه عربی است که به معنای "گواهی باشند" معنی میدهد سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی صکوک را اینگونه تعریف کرده است "صکوک گواهی هایی با ارزش یکسان است که پس از اتمام عملیات پذیره نویسی بیانگر پرداخت مبلغ اسمی مندرج در آن توسط خریدار به ناشر میباشد و دارنده آن مالک یک یا مجموعه ای از داراییها منابع حاصل از دارایی ها و یا ذینفع یک پروژه با فعالیت سرمایه گذاری خاص میشود" وجه تمایز صکوک با اوراق قرضه متعارف (ربوی) این است که اوراق قرضه متعارف باشند از یکسری بدهیهای مالی دارای سود ثابت منتشر میشود. در حالی که انتشار صکوک به پشتوانه عینی است از این رو انتشار صکوک در یک جامعه اسلامی قابل اجراست

تفاوت های عمده بین وامها و سرمایه گذاریهای بانکی

وام ها و سرمایه گذاریهای بانکی در موارد ذیل با هم اختلاف دارند:

الف_ سررسید وامهای اعطایی بانکها معمولاً کوتاه تر از سررسید سرمایه گذاری های آنها (اوراق قرضه خریداری شده) است زیرا قسمت اعظم وام های بانکی به منظور تأمین سرمایه در گردش و وسایل کار پرداخت میشود در حالی که انتشار اوراق سهام بیشتر به منظور ترمیم و افزایش سرمایه ثابت وام گیرنده است. بنابراین معمولاً سرمایه گذاریها دارای سررسید طولانی تری هستند.

ب_ توسعه سرمایه گذاریهای بانک در حدود مقررات و قوانین بانکی امری است. اختیاری و به میل و اراده خود بانک صورت میگیرد اما توسعه اعطای اعتبارات و افزایش وام های بانکی بستگی به تقاضای مشتریان بانک دارد و بانک نمی تواند مشتریان خود را مجبور به استفاده از وام و اعتبار نماید

ج_ اعتبارات و وامهای بانکی بیشتر جنبه محلی و شخصی دارد اما سرمایه گذاریهای بانکی که با شرکت بانک در بازار آزاد اوراق بهادار انجام می شود غیر شخصی و غیر محلی بوده و حتی ممکن است جنبه بین المللی داشته باشد.

د_ سرمایه گذاریهای بانکی معمولاً قابل خرید و فروش در بازار آزاد و بورس میباشد در صورتی که بازار وامها و اسناد نزولی بانکیها محدود و غالباً منحصر به بانک مرکزی است.

ه_ با توجه به وضع بازار سرمایه گذاریهای بانکی (وجود بورس) امکان تعدیل آنها به منظور ایجاد توسعه وام ها همیشه وجود دارد ولی عکس ان یعنی تعدیل وام ها به منظور شرکت در سرمایه گذاری های جدید تا حدودی عملاً و قانوناً غیر ممکن است.

سیاست کلی سرمایه گذاری های بانکیها

هر شخص حقیقی یا حقوقی و یا بانک با خرید اوراق قرضه و سهام خود را با دو نوع ریسک مواجه مینماید:

۱ - ریسک اعتباری

۲_ ریسک پولی

ریسک اعتباری همان خطر با ریسک عادی است که در تمام انواع سرمایه گذاری ها اعم از وام و یا خرید اوراق ممکن است منجر به عدم پرداخت اصل بهره و بهره وام باقرضه گردد.

ریسک پولی خطری است که به علت تغییرات نرخ بهره در بازار ایجاد میشود .

ضمانت نامه های بانکی

بانکیها میتوانند بنا به درخواست متقاضیان در مواردی که منع قانونی نداشته باشند نسبت به صدور ضمانت نامه به نفع سازمانها و مؤسسات دولتی دستگاههای اجرایی با رعایت آیین نامه صدور ضمانت نامه ها و ظهنویسی از طرف بانکیها و نیز دستور العمل صدور ضمانت نامه ها اقدام نمایند.

انواع ضمانت نامه های بانکی

ضمانت نامه های بانکی انواع مختلف دارند ولی رایج ترین آنها عبارتند از:

۱- ضمانتنامه شرکت در مناقصه و مزایده

۲- ضمانت نامه حسن انجام تعهدات

۳- ضمانت نامه استرداد پیش پرداخت.

۴- ضمانت نامه تعهد پرداخت.

۵- ضمانت نامه حسن انجام کار

۶- ضمانتنامه استرداد کور وجه الضمان

۷- ضمانت نامه گمرکی

۸- ضمانت نامه سفارش کالا در مقابل مؤسسات خارجی یا نماینده رسمی آنها در ایران

۹- ضمانت نامه متفرقه

فصل هشتم: مدیریت ریسک

تعریف ریسک و انواع آن

ریسک در لغت به مفهوم امکان یا احتمال بروز خطر یا روبرو شدن با خطر احتمال خسارت دیدن کاهش درآمد. ریسک به عنوان انحراف در پیش آمدهای ممکن که در یک موقعیت معیشتی وجود دارد تعریف میشود به عبارت دیگر احتمال اینکه نتایج واقعی با نتایج مورد انتظار متفاوت باشد.

ریسکها از نظر ماهیت در دو گروه ریسکهای واقعی و ریسکهای سوداگری و بازرگانی قرار میگیرند.

ریسک های واقعی ریسکهایی هستند که فقط احتمال زیان را در بر می گیرند. بدین ترتیب که تحقق رویداد نامطلوب آنها می تواند موجب وارد آمدن خسارت به دارایی ها با ایجاد مسئولیت و بدهی شود ولی عدم تحقق خطر آنها موجب سود با بهبود وضعیت مالی نمی گردد مانند ریسک آتش سوزی یا حوادث رانندگی که ممکن است باعث از بین رفتن دارایی یا ایجاد مسئولیت گردد. این نوع ریسک که فاقد عامل سود است غالباً از طریق بیمه به مؤسسات بیمه منتقل میشود.

گروه دیگری از ریسک ها، ریسک های سوداگری و بازرگانی است که در آنها احتمال خسارت و زیان در کنار احتمال سودآوری و انتفاع وجود دارد و تقریباً تمام سرمایه گذاریها چنین ریسکی را کم و بیش با خود دارند در این سرمایه گذاری ها چنانچه خطر تحقق پیدا کند بخشی از بازده یا اصل دارایی از بین میرود و عدم تحقق خطر موجب دستیابی به سود و افزوده شدن دارایی هاست در واقع

ریسک و بازده سرمایه گذاری ها ارتباط مستقیمی با یکدیگر دارند ریسکهای موجود در خرید سهام شرکت ها صدور اوراق مشارکت و تعهد بازپرداخت دیون اعطای اعتبار و تسهیلات مالی به مشتریان در شمار ریسک های سوداگری و بازرگانی قرار میگیرد.

یکی از تفاوت های بارز ریسکهای واقعی با ریسکهای سوداگری و بازرگانی در این است که در ریسکهای واقعی معمولاً عامل اراده دخالت ندارد ولی ریسک های سوداگری و بازرگانی به طور ارادی به منظور کسب سود پذیرفته میشوند.

ریسک های بازرگانی را در سه گروه ذیل میتوان طبقه بندی نمود:

- ریسکهای استراتژیک

_ریسکهای تجاری

_ریسکهای مالی

در بانکداری ریسک تعریف خاص خود را پیدا میکند "ریسک زیان بالقوه ای است که یا مستقیماً از زبان های درآمد و سرمایه حاصل میشود و یا به صورت غیر مستقیم از محدودیت هایی به وجود میآید و توانایی بانک برای دستیابی به اهداف تجاری و مالی کاهش می یابد این محدودیتها با کاهش توانایی بانک در اداره امور تجاری یا عدم دستیابی به منافع حاصل از موقعیت های مختلف ریسک را به بانک تحمیل میکند"

مدیریت ریسک

مدیریت ریسک فرآیند شناسایی ارزیابی و کنترل ریسک های اتفاقی بالقوه است. هدف مدیریت ریسک حداکثر نمودن عواید ناشی از پذیرش ریسک هاست. از این رو مدیریت ریسک در برگیرنده توأم ابزارها، روش ها و فرآیند اجرایی استراتژی ریسک در یک بانک است. به طور اخص مدیریت ریسک عبارتست از شناسایی محاسبه نظارت و کنترل ریسکها.

هدف از مدیریت ریسک در بانک این است که به وسیله آن تمهیداتی صورت پذیرد تا حتی المقدور از رخدادهای نامطلوب که منجر به بروز ریسک میشود و قابل پیش بینی نیز است پیشگیری شود و نهایتاً میزان ریسک را به حداقل ممکن برساند. در یک تقسیم بندی ریسک های اساسی بانکها به چهار گروه تقسیم میشود:

۱ - ریسک بازار (تجاری)

این خطر عبارتست از عدم تطابق سررسید بدهیها و داراییهای بانک و چنانچه هزینه منابع مورد استفاده بانک نوسان شدیدی داشته باشد ولی بهره وام های پرداختی بانک از ثبات بیشتری برخوردار باشد مخاطرات ناشی از نرخ بهره را در پی خواهد داشت. به طور خلاصه ریسک بازار "شامل تغییرات نرخ بهره، تغییرات نرخ ارز، تغییرات قیمت سهام و کالا و همبستگی بین آنها، تأثیر تغییرات در نرخ بهره بر روی ابزار سرمایه گذاری شده شامل اوراق قرضه دولتی و شرکتها ابزار مشتقه، اوراق با پشتوانه رهنی"

۲_ ریسک اعتباری

بانک وجوه سپرده گذاران را دریافت میکند و آن را به استقراض کنندگان وام میدهد. ضمن این عملیات با این خطر مواجه میشود که بعضی از وام گیرندگان مایل و قادر به بازپرداخت وام نباشند هرگونه قصور که در بازپرداخت وام صورت گیرد از ارزش بانک و لذا از سرمایه آن میکاهد و برای آنکه بانک قادر به پرداخت دیون خود باشد این کاهش را از محل عواید وام های بازپرداخت شده سایر مشتریان جبران می نماید. بانک ها در مورد اعطای تسهیلات برای مقابله با این ریسک روش هایی به کار می گیرند که عبارت است از:

__ نظارت و بررسی دائم تسهیلات استفاده شده.

- مدیریت به موقع و آماده برای تغییر در ترکیب تسهیلات به علت اتفاقاتی که در بازار رخ میدهد یا گرفتن وثائق اضافی

__ بازنگری دوره ای تسهیلات اعطایی بانک به صورت ماهیانه یا سه ماهه و بررسی درصد تسهیلات "مشکل دار" پرتفوی بانک

۳- ریسک نقدینگی

عبارتست از ریسک عدم آمادگی بانک برای تأمین نیازهای متقاضیان وام (تسهیلات اعطایی) با پرداخت دیون بانک (سپرده ها). این ریسک خطر بدهی هایی است که به سرعت سررسید میشود و مستلزم تمدید مداوم میباشد و هزینه عملیاتی بانک و آسیب پذیری نسبت به تغییرات نقدینگی بازار و نرخ های بهره را افزایش میدهد .

ریسک عملیاتی

ریسک عملیاتی در اثر وجود سیستم های نامناسب داخلی (کنترل داخلی) کلاهبرداری یا اتفاقات خارجی حادث میشود ریسک های عملیاتی شامل: ریسک انجام معاملات، ریسک اطلاعات جمع

آوری شده، ریسک اعتماد و اعتبار بانک، ریسک اجرایی قراردادهای و آیین نامه ها و ریسک پرسنلی میباشد.

فصل نهم: ابزارهای جدید مالی و اقلام زیرخط ترازنامه

۱ - سهام و ابزارهای وابسته

اوراق سهام به گونه های سهام عادی و ممتاز نشان دهنده منافع مالک سهام در یک واحد تجاری است. نوع دیگری از ابزارها موسوم به اوراق بهادار وابسته به سهام می باشد. اسناد بدهی قابل تبدیل، اختیار معامله سهام، حق تقدم، ابزارهای سرمایه گذاری مشترک و قراردادهای آتی شاخص بندی شده از جمله اوراق بهادار وابسته به سهام به شمار می روند.

۲- ابزار بدهی

این ابزارها براساس نرخ بهره، سررسید نوع پولی که اوراق با آن پول منتشر میشود، هیات وام گیرندگان، میزان انتشار، نوع وثیقه و قابلیت تبدیل از تنوع قابل ملاحظه ای برخوردارند.

مهم ترین انواع این ابزارها عبارتند از:

الف) اسناد و اوراق قرضه: اسناد و اوراق قرضه ابزارهای بدهی میان مدت و بلندمدت با نرخ بهره ثابت هستند سررسید این اسناد معمولاً یک سال یا بیشتر از یک سال است. هدف از انتشار اوراق قرضه میتوان برای بازپرداخت بدهی سهام جاری، تغییر در ترکیب بدهی به سهام در ساختار سرمایه شرکت با به دست آوردن منابعی برای سرمایه گذاران دانست.

ب) اوراق مشارکت: اوراق مشارکت نوعی ابزار بدهی است که با هدف تأمین مالی واحدهای اقتصادی و تأمین مالی مورد نیاز بخش دولتی در اقتصاد ایران طراحی، منتشر و عرضه میشود داد و ستد این اوراق ضمن تنوع بخشیدن به ابزارهای مالی قدرت نقد شوندگی آنها را افزایش داده و از سوی دیگر امکان استفاده از آن را به عنوان یکی از مهمترین ابزارهای اجرای سیاست پولی کشور هموار می سازد. با توجه به ماهیت ربوی بودن اوراق قرضه اوراق مشارکت میتواند جایگزین خوبی به جای اوراق قرضه باشد.

ج) صکوک: در تعریف صکوک (ابزارهای مالی اسلامی) می توان گفت که صکوک اوراق بهادار با ارزش های مالی یکسان و قابل معامله در بازارهای مالی هستند که بر پایه یکی از قراردادهای مورد تایید اسلام طراحی شده اند و دارندگان اوراق به صورت مشاع مالک یک یا مجموعه ای از

داراییها و منافع حاصل از آنها هستند. این نوع اوراق بهادار اسلامی پل ارتباطی بین دو بازار پول و سرمایه به شمار می روند.

انواع صکوک

__ ابزارهای غیر انتفاعی مانند اوراق قرضه اوراق وقف

__ ابزارهای انتفاعی با بازدهی معین مانند اوراق اجاره، اوراق مرابحه، اوراق استصناع، اوراق منفعت، اوراق سلف، اوراق جعاله.

- ابزارهای انتفاعی با بازدهی انتظاری مانند اوراق مضاربه، اوراق مشارکت، اوراق مزارعه، اوراق مساقات، اوراق وکالت.

د) سایر اوراق بهادار : هرگونه اسناد بدهی بلندمدت تضمین شده و غیر فرعی که اساساً همان اهداف بالا را برآورده میسازد در این طبقه قرار میگیرد حتی اگر اوراق قرضه نامیده نشوند.

ابزارهای مشتقه

ابزارهای مشتقه که ارزش آنها از داراییها دیگر نظیر اوراق بهادار، نرخ بهره و شاخص اوراق بهادار مشتق میشود . اوراق بهادار مشتقه نوعی قرارداد است که به یک طرف قرارداد اجازه میدهد در یک تاریخ مشخص درآمد نسبت به یک دارایی یا ارزش نقدی یک دارایی را ادعا نماید طرف دیگر قرارداد ناگزیر است تعهد مربوطه را انجام دهد. اوراق مشتقه شناخته شده عبارتند از: پیمان نامه های آتی، پیش خرید و پیش فروش (معاملات سلف)، قراردادهای مبتنی بر نرخ پیش خرید یا پیش فروش، برگ اختیار خرید و معاوضه.

ابزارهای ترکیبی (مختلط)

اسناد با بهره شناور، اوراق بهادار مشتقه ناشی از اسناد برگ اختیار خرید و معاوضه در این گروه قرار می گیرد. یک بانک که در داد و ستد اوراق مشتقه فعالیت میکند در معرض ریسک بازار قرار می گیرد زیرا این اوراق در بازار بورس سازمان یافته داد و سند میشود.

اقلام زیر خط و خارج از ترازنامه (بدهیهای احتمالی)

ابزارهای مالی خارج از ترازنامه در زمره تعهدات احتمالی یا قراردادهایی قرار میگیرد که موجب کسب درآمد یا کارمزد برای بانک میشود. بانکها معمولاً از طرف مشتریان خود وارد انواع معاملات میشوند. در واقع در معاملات خود را جانشین اعتبار مشتری میکنند این امر مشتریان بانک ها را

قادر می سازد به انجام دادن معامله با اشخاصی که ممکن است اعتماد کامل بین طرفین وجود نداشته باشد بپردازند.

بانک ها عملکرد مشتریان خود را تضمین میکنند و در عین حال که در ابتدا وجهی را نمی پردازند اما ایجاد وام را در صورتی که مشتری از ایفای تعهدات خود قصور نماید. بر خود تحمیل میکنند لذا از آنجا که هیچ وجهی دست به دست نمی شود این معاملات خارج از ترازنامه نگهداری میگردد ابزار مالی خارج از ترازنامه این امکان را برای بانک به وجود می آورد که استانداردهای مربوط به سرمایه را به صورت راحت تر رعایت نمایند.

تأمین اعتبارات

بانک ممکن است مشروط بر اینکه شرایط خاصی برآورده گردد مبلغ معینی اعتبار را برای مشتری موافقت نماید.

اعتبارات اسنادی

بانکها از طریق این عملیات امکانات لازم را برای مشتریان خود که خریدار کالا هستند فراهم نموده و در عین حال فروشندگان کالا را قادر می سازد در مقابل ارائه اسناد حمل که حق تملک کالای خریداری شده را به متقاضی منتقل میکند به بانک خود مراجعه و وجه کالا را دریافت نماید. هدف اولیه یک اعتبار اسنادی برقراری کنترل در مورد مبادله کالا و پول میان دو طرف تجاری است که اعتماد دوجانبه ناکافی یا کنترل های ارزی مانع از پرداخت مستقیم یا استاد وصولی میگردد.

ضمانت نامه ها

ضمانت نامه ها معمولاً از طرف بانکها صادر میشود و هرگونه تعهدی را که مشتری ایجاد نموده بانک در سررسید آن آنرا تضمین مینماید به عبارت دیگر، بانک موقعیت اعتباری خویش را جایگزین موقعیت اعتباری مشتری میکند و در صورت قصور مشتری از ایقاد، تعهدات ملزم به پرداخت وجه آن خواهد بود.

قراردادهای سلف نرخ بهره

در بازارهای پیشرفته مالی بانکها میتوانند هزینه بهره خود را از طریق قرارداد سلف نرخ بهره که در واقع یک نرخ معین بهره را طی یک دوره زمانی خاص تضمین می کند، تثبیت نمایند.

شرح مختصری درباره قوانین بانکداری و مقررات نظارت بانکی در ایران

فعالیت های پولی و مالی در ایران با صرافی آغاز شد. برای اولین بار ناصرالدین شاه امتیاز بانک را به نام بانک شاهنشاهی به یکی از اتباع انگلیس بنام بارون جولوس رویتر به مدت ۶۰ سال اعطا کرد. امتیاز بانک دیگری در سال ۱۲۶۹ به یکی از اتباع روسیه بنام ژان پولیاکوف داده شد. به هر تقدیر بانک ملی ایران در سال ۱۳۰۷ تأسیس شد که در واقع بخشی از وظایف بانک مرکزی را بر عهده داشت. به موجب بند ۱ ماده ۸ قانون بانکی و پولی به منظور حفظ ارزش پول و تنظیم اعتبارات در سال ۱۳۳۹ نهاد مستقلی به نام بانک مرکزی ایران تأسیس شد. با تصویب قانون پولی و بانکی کشور در سال ۱۳۵۱ فصل نوین در بانکداری آغاز شد. این قانون مشتمل بر دو بخش پولی و بانکداری است به موجب قانون پول و بانکی کشور انتشار پول رایج صرفاً بر عهده بانک مرکزی است و تعهد بانک مرکزی در مقابل اسکناس های منتشر شده و سکه های ضرب شده منحصرأً پرداخت وجه رایج کشور خواهد بود. هدف بانک مرکزی حفظ ارزش پول و موازنه ی پرداختها و تسهیل مبادلات بازرگانی و کمک به رشد اقتصادی کشور است.

در بخش بانکداری قانون پولی و بانکی کشور بر نقش بانک مرکزی به عنوان ناظر بانکی تأکید شده است به موجب بندهای (الف)، (ب)، (ج)، (د)، (هـ) و (و) ماده ۳۰ این قانون:

- اشتغال به عملیات بانکی و استفاده از نام بانک در عنوان مؤسسات طبق این مقررات امکان پذیر است.

- تأسیس بانک در ایران موکول به تصویب اساسنامه آن در شورای پول و اعتبار و صدور مجوز از طرف بانک مرکزی است.

- تشخیص عملیات بانکی با شورای پول و اعتبار است. - هرگونه تغییر در اساسنامه بانکها باید به تصویب شورای پول و اعتبار برسد.

پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۸ با ملی شدن بانکها و حاکمیت اصل ۴۴ قانون اساسی، فعالیت بانکداری در ایران وارد مرحله جدیدی شد. به موجب قانون ملی شدن بانکها کلیه بانکها ملی اعلام شدند به موجب اصل ۴۴ قانون اساسی، نظام اقتصادی ایران بر سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی تقسیم گردید و بانکداری در بخش دولتی قرار گرفت. به موجب لایحه قانونی اداره امور بانکها مصوب ۱۳۵۸ مقرر گردید که اعضای هیأت مدیره و مدیر عامل و بازرسان قانونی بانک ها و مؤسسات اعتباری کشور اعم از تخصصی و تجاری از طریق مجمع عمومی بانکها و شورای عالی بانکها انتخاب شوند. در لایحه قانونی مزبور پیش بینی شده است که مجمع عمومی بانکها میتواند نسبت به گروه بندی و ادغام بانکها اعم از بانکهای تخصصی و تجاری اقدام کند. شایان ذکر

است که متعاقب ملی شدن بانکها و اداره متمرکز آنها، تاکنون عملیات بانکی بدون ربا در سال ۱۳۶۲ به تصویب رسید و به موجب این قانون بانکها می توانند در قالب سپرده های قرض الحسنه و سرمایه گذاری منابع مورد نیاز خود را از طریق مردم تأمین کنند و اعطای تسهیلات در چهار رابطه عقود «داین مدبون»، «مشارکتی»، «مبادله ای» و «تعهداتی» امکان پذیر است.

فصل دهم: موسسات اعتباری _ صندوق های قرض الحسنه

موسسات اعتباری غیربانکی

طبق ماده یک مقررات تأسیس و نحوه فعالیت مؤسسات اعتباری غیربانکی "مؤسسه اعتباری مؤسسه ای است که از طریق جذب سپرده های غیر دیداری، اخذ تسهیلات و استفاده از سایر ابزارهای مالی به تجهیز منابع مبادرت نموده و این منابع را به اعطای تسهیلات اعتباری اختصاص میدهد و یا به هر نحو دیگری به تشخیص بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران واسطه بین عرضه کنندگان و متقاضیان منابع مالی باشد".

۱ _ انواع مؤسسات اعتباری غیربانکی

بر اساس نوع فعالیت عمومی یا تخصصی که به عهده اینگونه مؤسسات واگذار شده آنها را به دو گروه تقسیم کرده اند:

الف) مؤسسه اعتباری غیربانکی تخصصی مؤسساتی هستند که یک رشته از مجموعه فعالیتهای اقتصادی با یکی از انواع تسهیلات اعتباری را پایه فعالیت خود قرار داده اند.

مؤسسه اعتباری غیربانکی تخصصی میتواند به صورت شرکت سهامی عام یا خاص آغاز به کار نماید.

ب) مؤسسه اعتباری غیربانکی عمومی: مؤسساتی هستند که چند رشته از مجموعه فعالیت های اقتصادی با نوعی از انواع تسهیلات اعتباری را شالوده فعالیت خویش قرار داده باشند. مؤسسه اعتباری غیربانکی عمومی فقط میتواند در قالب شرکتهای سهامی عام یا سهام با نام آغاز به کار نماید.

۲ - شرایط تأسیس

۱ - کسب مجوز از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ۲ _ طبق قانون تجارت اقدام به تأسیس شرکت سهامی عام یا خاص نموده و به ثبت برسانند.

۳- اساسنامه کلیه مؤسسات اعتباری ضمن رعایت اصول قانون تجارت باید به تأیید شورای پول و اعتبار برسد.

۴- تغییر در اساسنامه ابتدا به تأیید شورای پول و اعتبار برسد و سپس مورد تأیید مجمع عمومی فوق العاده صاحبان سهام قرار بگیرد.

۵- حداقل سرمایه مؤسسات اعتباری غیربانکی در حال حاضر پنج میلیارد ریال است که باید برای تشکیل مجمع عمومی مؤسس طبق قانون تجارت سی و پنج درصد

آن در حساب بانکی نزد یکی از بانکها واریز گردد.

۶- صلاحیت تخصصی مدیر عامل و قائم مقام مؤسسه اعتباری غیربانکی باید به تأیید بانک مرکزی جمهوری اسلامی برسد.

۳- منابع پولی مؤسسات اعتباری غیربانکی

۱- قبول سپرده های قرض الحسنه پس انداز و سپرده های مشابه غیر دیداری

۲- قبول سپرده های سرمایه گذاری کوتاه مدت و بلندمدت

۳- انتشار اوراق مشارکت و اوراق مشابه

۴- انتشار اوراق قرض الحسنه

۵- دریافت تسهیلات از اشخاص حقیقی و حقوقی

۴- عملیات مؤسسه اعتباری غیربانکی

۱- اعطای تسهیلات اعتباری در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا.

۲- عملیات ارزی با کسب مجوز بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۳- در چارچوب قوانین پولی و بانکی کشور و همچنین قانون عملیات بانکی بدون ربا به عملیاتی بپردازد که در مقررات تأسیس مؤسسات اعتباری تصریح بایش بینی شده است.

۵- تعهدات مؤسسات اعتباری غیربانکی

۱- مکلفند در قبال انواع سپرده های دریافتی مقدار سپرده های قانونی را بر مبنای نرخ که شورای پول و اعتبار تعیین میکند نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تودیع نمایند.

۲- انواع نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی کارمزد و همچنین جوایزی که بر مبنای پیشرفت کار خود در نظر می‌گیرند طبق ضوابطی باشد که شورای پول و اعتبار تصویب نموده است.

۳- موظفند اموال یا وثایقی را که در ازاء اعطای تسهیلات یا اعتبار قبول کرده اند در هر سال حداقل به میزان مانده تسهیلات اعطایی به نفع خود بیمه نمایند.

۶- محدودیت‌ها و ممنوعیت‌ها

۱- افتتاح حساب جاری یا حسابهای در گردش که وجوه آن با چک یا وسائل مشابه قابل نقل و انتقال باشد.

۲- خرید و فروش کالا یا اموال باستثنای کالا یا اموالی که موضوع تسهیلات اعتباری باشد.

۳- خرید و فروش داراییهای ثابت به منظور تجارت

۴- افتتاح هر گونه سرفصلی در دفاتر حسابهای مؤسسات اعتباری غیربانکی به استثنای آنچه توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی به این مؤسسات ابلاغ می‌شود.

صندوقهای قرض الحسنه

ضوابط و معیارهای فعالیت صندوقهای قرض الحسنه اصولاً یک تفاوت عمده بین بانکها و صندوقهای قرض الحسنه وجود دارد و آن اینکه بانکها پول آفرینی میکنند و دنبال کسب سود هستند در حالی که صندوق های قرض الحسنه نمیتوانند پول ایجاد کنند و دنبال کسب سود باشند. صندوقهای قرض الحسنه در حقیقت تأثیری در عرضه پول ندارند اما میتوانند بر سرعت گردش نقدینگی بیفزایند مهمترین فعالیت صندوقهای قرض الحسنه تجهیز پس اندازهای خرد و جمع آوری نقدینگی و اعطای قرض الحسنه در جهت تأمین نیازهای ضروری افراد میباشد که در این مورد میتوانند کمک شایانی از لحاظ اقتصادی و اجتماعی به عمل آورده و به عنوان مکمل سیستم بانکی فعالیت نمایند.